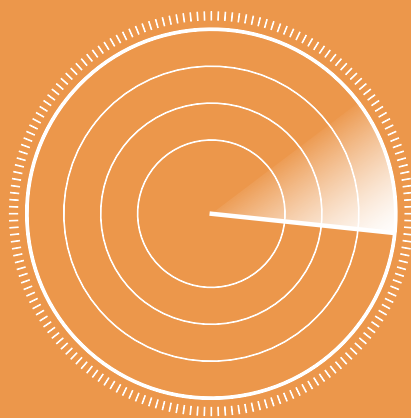

Etikkrådet

for Statens pensjonsfond utland

Årsmelding 2017

**Etikkrådet gir råd til Norges Bank
om observasjon og utelukkelse av selskaper
fra Statens pensjonsfond utland.**

etikkradet.no

Innhold

Lederens forord	5
Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet	6
Etikkrådets virksomhet	7
Etikkrådets arbeid under kriteriet for menneskerettigheter	15
Etikkrådets arbeid under kull- og klimakriteriene	18
Utelukkelse av kjernevåpenprodusenter	21
Skipsopphugging	25
Liste over utelukkede selskaper	28
Liste over selskaper under observasjon	29
Anbefalinger om utelukkelse og observasjon av selskaper	
Offentliggjorte tilrådninger og observasjonsbrev	31
• Bharat Heavy Electricals Ltd.	33
• PetroChina Co. Ltd.	34
• Leonardo SpA	35
• Eni SpA	37
• Saipem SpA	38
• Hansae Yes24 Holdings Co. Ltd. og Hansae Co. Ltd.	40
• AECOM	41
• Atal SA	42
• BAE Systems Plc.	42
• Fluor Corp., Huntington Ingalls Industries Inc., Honeywell International Inc.	43
• Evergreen Marine Corp. (Taiwan) Ltd.	43
• Korea Line Corp.	44
• Pan Ocean Co. Ltd.	44
• Precious Shipping PCL	45
• Thoresen Thai Agencies PCL	45
• Observasjonsbrev om Petroleo Brasileiro SA	46
Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland	51

Årsmelding

Lederens forord

Etikkrådet er med sitt mandat unikt i verden. Offentliggjøring av rådets anbefalinger og størrelsen på fondet gjør at utelukkelse blir lagt merke til. Vektleggingen av ansvarlig forvaltning er noe mange ser opp til. Et uavhengig etikkråd er en viktig forutsetning for dette.

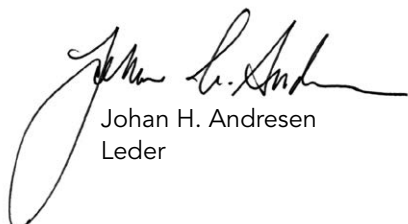
Etikkrådets aktivitet i 2017 har vært høy, mye preget av at arbeidet og dialogen med store enkeltselskaper er blitt mer krevende, og at flere av dem nå er satt til observasjon. Det er bare utelukket ett selskap i året som gikk, mens det er avgitt 11 tilrådninger. Dette skyldes blant annet at tilrådninger ikke nødvendigvis blir offentliggjort i samme kalenderår som de blir avgitt. Etter årsskiftet har Norges Bank offentliggjort beslutninger om utelukkelse av ni selskaper og observasjon av ett, i samsvar med Etikkrådets anbefaling.

Mens Etikkrådet kun skal vurdere etisk risiko, har Norges Bank et bredere mandat og kan legge vekt på andre forhold og bruke andre virkemidler. Under korrupsjonskriteriet besluttet banken i 2017 observasjon av to selskaper som Etikkrådet hadde anbefalt å utelukke, og eierskapsutøvelse for to selskaper, som Etikkrådet hadde anbefalt å sette til observasjon. Etikkrådet har ansvaret for observasjon og Norges Bank for eierskapsutøvelse. Etisk risiko knyttet til korrupsjon er krevende å vurdere, og er også vanskelig, men ikke umulig, å påvirke. Både observasjon og eierskapsutøvelse kan bidra til dette. Samarbeidet med Norges Bank er godt og vil, basert blant annet på ansvarsfordelingen i disse sakene, utvikles ytterligere.

Vi har i 2017 brukt mye ressurser på å undersøke mulige brudd på menneskerettigheter. Nytt av året er vurderingen av rederier som avhender skip til opphugging på strender i Bangladesh og Pakistan. Vi har videre fortsatt undersøkelsene av barnearbeid i produksjonen av frø i India, arbeidsforhold i tekstilfabrikker i Sørøst-Asia og situasjonen til migrantarbeidere i Golfstatene. Sistnevnte er en risiko som tidligere var underrapportert, men som særlig har blitt fanget opp i forbindelse med byggingen av infrastruktur til fotball-VM i Qatar. Etikkrådet vil fortsette å arbeide med disse problemstillingene. Urfolks rettigheter følger vi også løpende.

Klimakriteriet ble innført i 2016, og i løpet av fjoråret har vi etablert en praksis for hvordan vi skal vurdere om utslipp er uakseptable. Det har vært nødvendig å ha en grundig og helhetlig tilnærming til dette, både fordi det blir en basis for fremtidige vurderinger, og fordi andre investorer kan komme til å følge vår linje. Etikkrådet har i 2017 avgitt noen tilrådninger under dette kriteriet, og flere vil komme. Arbeidsfordelingen med Norges Bank om operasjonaliseringen av kullkriteriet, der banken har tatt hovedansvaret for å identifisere selskaper, fungerer fortsatt bra.

Verden blir mer åpen og tilgjengelig – både for fondet som investor, og for Etikkrådet som utreder, analytiker og rådgiver. Mange organisasjoner gjør en stor innsats for å avdekke problematiske forhold knyttet til selskaper verden over. Nå er det for eksempel ikke vanskelig å finne informasjon om hvor rederier får skip hugget opp. Når informasjon er lett tilgjengelig, blir kanskje selskaper også mer oppmerksomme på verdien av et godt omdømme. Samtidig investerer fondet i flere selskaper i land der den etiske risikoen er stor og åpenheten liten. Teknologiske endringer skaper også risiko for nye typer normbrudd. Etikkrådets utfordring blir å ikke slippe taket i etablerte risikoer, samtidig som vi er årvåkne for nye.

Johan H. Andresen
Leder

Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet

Etikkrådet

Johan H. Andresen (Etikkrådets leder)

Andresen har en MBA fra Rotterdam School of Management, Erasmus University. Han eier og er styreleder i Ferd, etter å ha vært konsernsjef i 14 år. Tidligere har han vært Product Manager i International Paper Co. i USA og partner i Tiedemannsgruppen. Han har styreverv i SEB – Skandinaviske Enskilda Banken, NMI – Nordic Microfinance Initiative og Junior Achievement Europe.

Hans Christian Bugge (Etikkrådets nestleder)

Bugge er dr. juris fra Universitetet i Oslo. Han er nå professor emeritus ved Institutt for offentlig rett samme sted. Bugge arbeider med nasjonal og internasjonal miljørett. Tidligere har han vært embetsmann i Miljøverndepartementet og Finansdepartementet, direktør for Statens forurensningstilsyn, generalsekretær i Redd Barna og statssekretær i Departementet for utviklingshjelp.

Cecilie Hellestveit

Hellestveit er jurist (med doktorgrad i humanitærrett, og med internasjonale menneskerettigheter, internasjonal rett og selskapsrett som spesialfag) og Cand. M. Philol. (med hovedfagsstudier i midtøstenkunnskap og arabisk). Hun har bakgrunn fra forskningsinstitusjoner som PRIO, SMR, NUPI, IKOS og ILPI. Hellestveit har også vært tilknyttet Atlantic Council i Washington DC. Hun er for tiden ansatt i forsvaret. Hellestveit har hatt styreverv i Flyktningerådet, UNE og vært medlem av komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk i Helse Sør-Øst. Hun har også vært utenrikspolitisk kommentator, blant annet med spalter i Morgenbladet og Dagens Næringsliv.

Trude Myklebust

Myklebust er jurist og har en MSc fra University of Oxford. Hun er nå stipendiat ved Institutt for privatrett ved Juridisk fakultet, Universitetet i Oslo. Myklebust har lang erfaring fra Finansdepartementet, og har blant annet arbeidet med etiske retningslinjer og ansvarlig forvaltning av Statens pensjonsfond. Myklebust har arbeidet som dommerfullmektig og som seniorrådgiver for direktøren i Høyesterett, og hun har skrevet en lærebok i finansmarkedsrett.

Brit Kristin Sæbø Rugland

Rugland har en Master of Management fra Handelshøyskolen BI. Hun er daglig leder i Rugland Investing AS, Stavanger Investing AS og Rugland Finans AS. Rugland har vært hovedstyre medlem i Norges Bank fra 2004 til 2013, styremedlem i Storebrand ASA fra 1995 til 2002 og Stavanger Aftenblad fra 2002 til 2010 samt styreleder i Gassco AS fra 2001 til 2011 og i Rogaland teater fra 2006 til 2016. Rugland er for tiden styremedlem i Talent Norge AS, Norfund og Kommunalbanken AS samt styreleder i Figgjo AS.

Sekretariatet

Rådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet. Sekretariatet har følgende ansatte:

- Eli Lund, sekretariatsleder (Siviløkonom)
- Magnus Bain (Cand. jur.)
- Lone Fedders Dybdal (MPhil.)
- Kjell Kristian Dørum (Cand. polit.)
- Erik Forberg (Cand. scient.)
- Pia Rudolfsson Goyer (Cand. jur.)
- Hilde Jervan (Cand. agric.)
- Aslak Skancke (Sivilingeniør)

Etikkrådets virksomhet

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland er et uavhengig råd som gir anbefalinger til Norges Bank om å utelukke selskaper fra Statens pensjonsfond utland eller sette selskaper til observasjon. Rådet har fem medlemmer og et sekretariat på åtte personer.

Etikkrådet vurderer selskapers virksomhet på grunnlag av retningslinjer fastsatt av Finansdepartementet. Retningslinjene har både produktbaserte utelukkelseskriterier som for eksempel produksjon av tobakk, kull eller noen våpentyper og atferdsbaserte utelukkelseskriterier om for eksempel korrupsjon, menneskerettighetsbrudd, miljøskade og uakseptable utslipp av klimagasser. Terskelen for utelukkelse skal være høy, og selskaper kan bare utelukkes hvis de i fremtiden vil representere en uakseptabel etisk risiko for fondet. Alle Etikkrådets anbefalinger offentliggjøres på rådets nettside så snart Norges Bank har offentliggjort sin beslutning.

Oversikt over virksomheten i 2017

Etikkrådet følger løpende med på om selskaper i SPU kan ha virksomhet som rammes av retningslinjene for observasjon og utelukkelse av selskaper, og arbeider parallelt med mange saker og problemstillinger.

For produktkriteriene kartlegger et konsulentfirma selskaper som har virksomhet som kan være i strid med kriteriene, og avgir hvert kvartal en rapport til rådet. Rapporten inkluderer også relevant ny informasjon om selskaper som allerede er utelukket fra fondet. Rådet følger også med på informasjon fra andre kilder og undersøker løpende alle aktuelle selskaper.

For atferdskriteriene identifiseres selskaper ved porteføljeovervåkning, eksterne henvendelser og systematiske gjennomganger av områder med høy etisk risiko. Et konsulentfirma søker daglig i mange nyhetskilder på flere språk etter relevante oppslag om selskaper i porteføljen. Rådet får rapporter fra konsulenten annenhver måned og undersøker de selskapene der det synes å være stor risiko for framtidige normbrudd. I utvalget av saker legger

rådet vekt på normbruddets alvor og omfang, konsekvensene av normbruddet, selskapets ansvar for eller medvirkning til forholdet, selskapets tiltak for å forebygge eller bøte på skader og risiko for tilsvarende hendelser i framtiden. På samme måte behandles eksterne henvendelser. Rådet har hatt flere møter i 2017 med organisasjoner og enkeltpersoner som har ønsket at rådet skal vurdere spesifikke selskap. Noen av disse selskapene er Etikkrådet i ferd med å undersøke nærmere.

Gjennomganger av områder med høy etisk risiko følger gjerne en langsiktig plan. Når Etikkrådet har valgt ut et område, følger rådet gjerne dette i flere år. Rådet har for eksempel fulgt opp tekstilprodusenter i noen sørøst-asiatiske land siden 2015.

Etikkrådet innhenter informasjon fra blant annet forskningsmiljøer og internasjonale, regionale og nasjonale organisasjoner og setter ofte ut konsulentoppdrag for å undersøke indikasjoner på brudd på retningslinjene. Selskapene i porteføljen er også selv viktige informasjonskilder. Det er ofte inngående dialog med selskapene i løpet av vurderingsprosessen.

Tabell 1. Oversikt over Etikkrådets virksomhet

År	2015	2016	2017
Aksjeselskaper i SPU ved årets slutt (ca.)	9050	9000	9100
Totalt antall ekskluderte selskaper etter tilrådning fra Etikkrådet ved utgangen av året	64	66 ¹	64 ²
Selskaper på observasjonsliste etter tilrådning fra Etikkrådet	1	2	6
Avgitte tilrådninger	8	9	11
Selskaper utelukket i løpet av året	4	5	1
Selskaper satt til observasjon i løpet av året	1	1	4
Selskaper tatt inn igjen i løpet av året	0	1	1
Selskaper rådet har kontaktet	42	86	62
Selskaper rådet har møtt	11	22	12
Nye saker som rådet har tatt stilling til	69	64	32
Totalt antall selskaper under arbeid i løpet av året	184	162	149
Totalt antall selskapsutredninger som ble avsluttet i løpet av året	73	53	75
Antall rådsmøter	11	12	10
Ansatte i sekretariatet	8	8	8
Budsjett (mill.)	14,8	15,9	18,1

Tabellen oppsummerer omfanget av Etikkrådets undersøkelser av selskaper i 2017 sammenliknet med 2015 og 2016. Utelukkelse Norges Bank har besluttet uten tilrådning fra Etikkrådet under kullkriteriet, er ikke inkludert i tabellen.

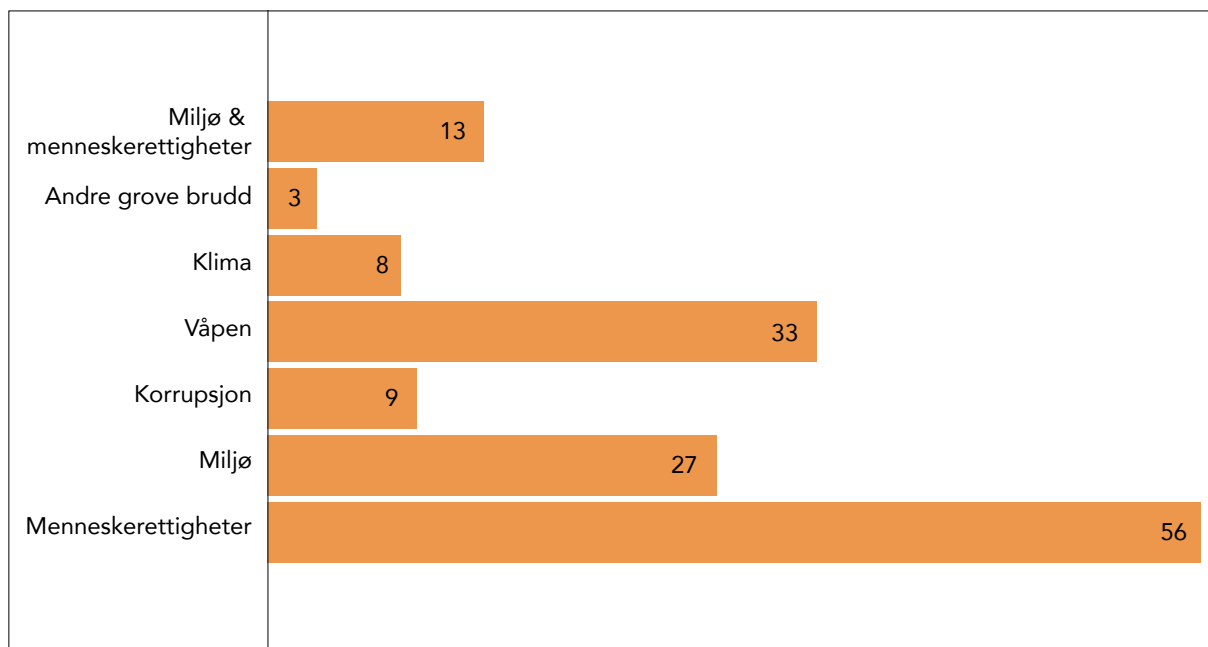
1. Ikke-børsnoterte datterselskaper er fra 2016 ikke talt med i antallet utelukkede selskaper. Tre ikke-børsnoterte selskaper som var utelukket på selvstendig grunnlag, er derfor ikke regnet med i antallet utelukkede selskaper ved årsskiftet.
2. To selskaper er tatt av børs, og det er heller ikke handel i aktuelle gjeldsinstrumenter i markedet. De er derfor også tatt av listen over utelukkede selskaper.

I 2017 ga Etikkrådet 10 anbefalinger om utelukkelse av til sammen 11 selskaper og én anbefaling om observasjon. Norges Bank offentliggjorde på grunnlag av Etikkrådets tilrådninger fra 2016 og 2017 at ett selskap var utelukket, ett var tatt inn igjen og fire var satt til observasjon, mens eierskapsutøvelse var det valgte virkemiddelet for to selskaper. Etter årsskiftet har Norges Bank offentliggjort beslutninger om utelukkelse av ytterligere ni selskaper og observasjon av ett selskap. Per 1. mars 2018 er dermed 73 selskaper utelukket fra fondet, mens syv står til observasjon på grunnlag av tilrådninger fra Etikkrådet. I tillegg kommer 69 som Norges Bank har utelukket på eget initiativ under kullkriteriet og 13 selskaper som

Norges Bank har satt til observasjon under samme kriterium. Selskapene Etikkrådet har offentliggjort tilrådninger om siden forrige årsmelding, er nærmere omtalt på side 31.

I løpet av 2017 gjorde Etikkrådet undersøkelser av 149 selskaper. Av disse var 32 selskaper nye i 2017, mens 75 ble ferdig utredet. Nedgangen i nye saker fra 2016 skyldes at rådet har startet opp færre nye gjennomganger av områder med stor etisk risiko. Særlig når det gjelder korrupsjon, har rådet i større grad enn tidligere fokusert på enkelt-selskaper som er fanget opp gjennom portefølje-overvåkingen.

Figur 1. Selskaper under arbeid fordelt på kriterier

Figuren viser hvilke utelukkelseskriterier de 149 selskapene Etikkrådet arbeidet med i 2017, er vurdert opp mot.

Brudd på menneskerettighetene er i 2017 det atferdskriteriet der flest selskaper har vært under utredning. Etikkrådet har lagt mye ressurser i arbeidet med arbeidstakerrettigheter de siste årene. Antall selskaper under utredning betyr likevel ikke at rådet prioriterer arbeidet med menneskerettighetsaker framfor for eksempel arbeidet med klima. Rådets arbeidsform varierer mye mellom kriteriene. Mens klimasakene i stor grad tar utgangspunkt i offentlig tilgjengelig informasjon, krever sakene om arbeidstakerrettigheter ofte at rådet gjør egne undersøkelser. Derfor blir et større antall selskaper inkludert i innledende undersøkelser i menneskerettighetsaker, mens antall selskaper som faktisk blir utelukket, ikke er tilsvarende høyt.

Mange selskaper har virksomhet som både kan omfattes av miljøkriteriet og menneskerettighetskriteriet. Et eksempel på dette er rederier som Etikkrådet i 2017 anbefalte å utelukke fordi de har avhendet utrangerte skip til opphugging på

strender i Bangladesh og Pakistan. Det er både rapportert om svært dårlige arbeidsforhold og alvorlig forurensning i forbindelse med slik virksomhet. Rådet mener at normbruddene både når det gjelder miljø og arbeidstakerrettigheter er så alvorlige at de hver for seg gir tilstrekkelig grunn til å utelukke selskaper.

I 2017 bestilte Etikkrådet en ekstern utredning om produksjonen av kjernevåpen og mulige avgrensninger av kjernevåpenkriteriet. Selv om Etikkrådet fastholder sin tidligere praksis i disse sakene, har rådet i forbindelse med denne utredningen vurdert flere våpensaker enn de siste årene. Under produktkriteriene undersøkes alle saker som fanges opp gjennom porteføljeovervåkingen, fordi retningslinjene fastsetter at alle selskaper som produserer nærmere angitte produkter, skal utelukkes. Ettersom kriteriene har vært de samme i flere år, og få nye selskaper med slik virksomhet har kommet inn i fondet, krever arbeidet med produktkriteriene i praksis mye mindre oppfølging

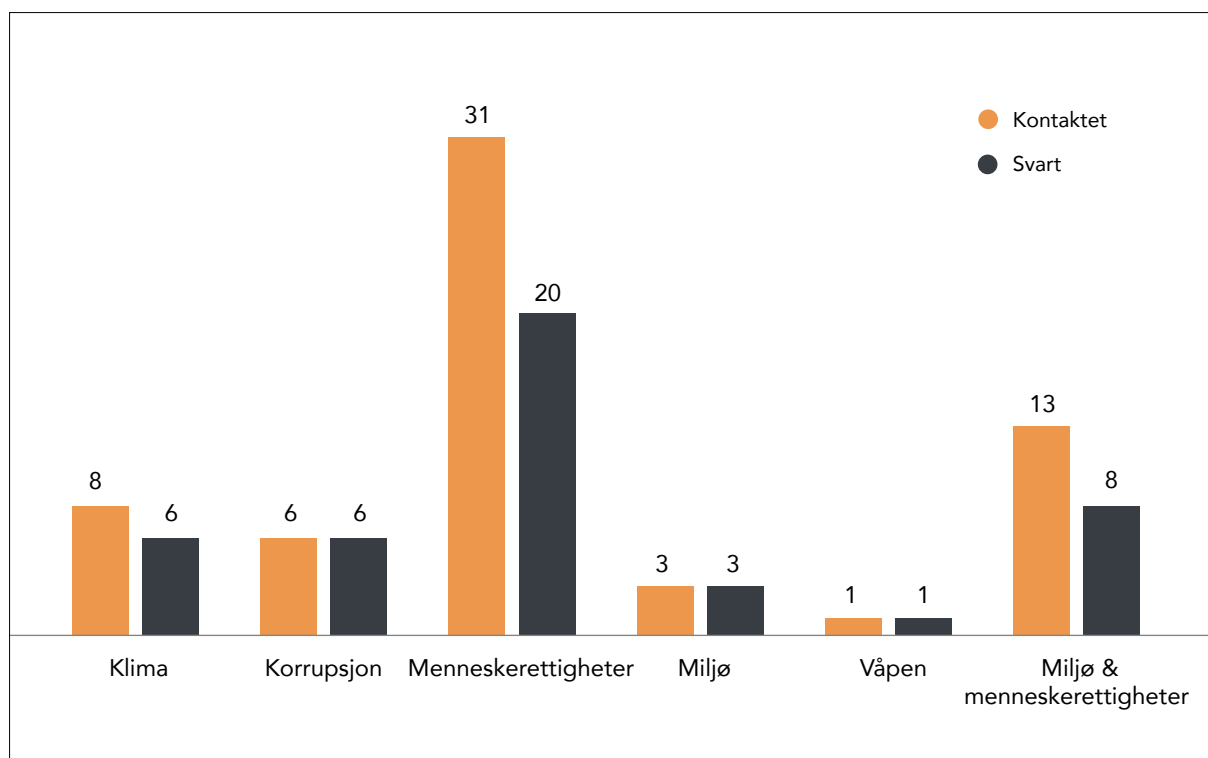
mot enkeltsselskaper enn arbeidet med atferdskriteriene. Rådet var for eksempel bare i kontakt med ett selskap som produserer våpen i 2017. Etikkrådets arbeid med kjernevåpenkriteriet i 2017 er omtalt på side 21.

For kullkriteriet kan Norges Bank utelukke selskaper uten tilrådning fra Etikkrådet. Det er avtalt en arbeidsdeling mellom Norges Bank og Etikkrådet der banken har identifisert selskaper som faller inn under kriteriet, og også vil følge opp slike selskaper framover. Etikkrådet vil vurdere selskaper som eventuelt blir spilt inn til rådet.

Kontakt med selskaper i 2017

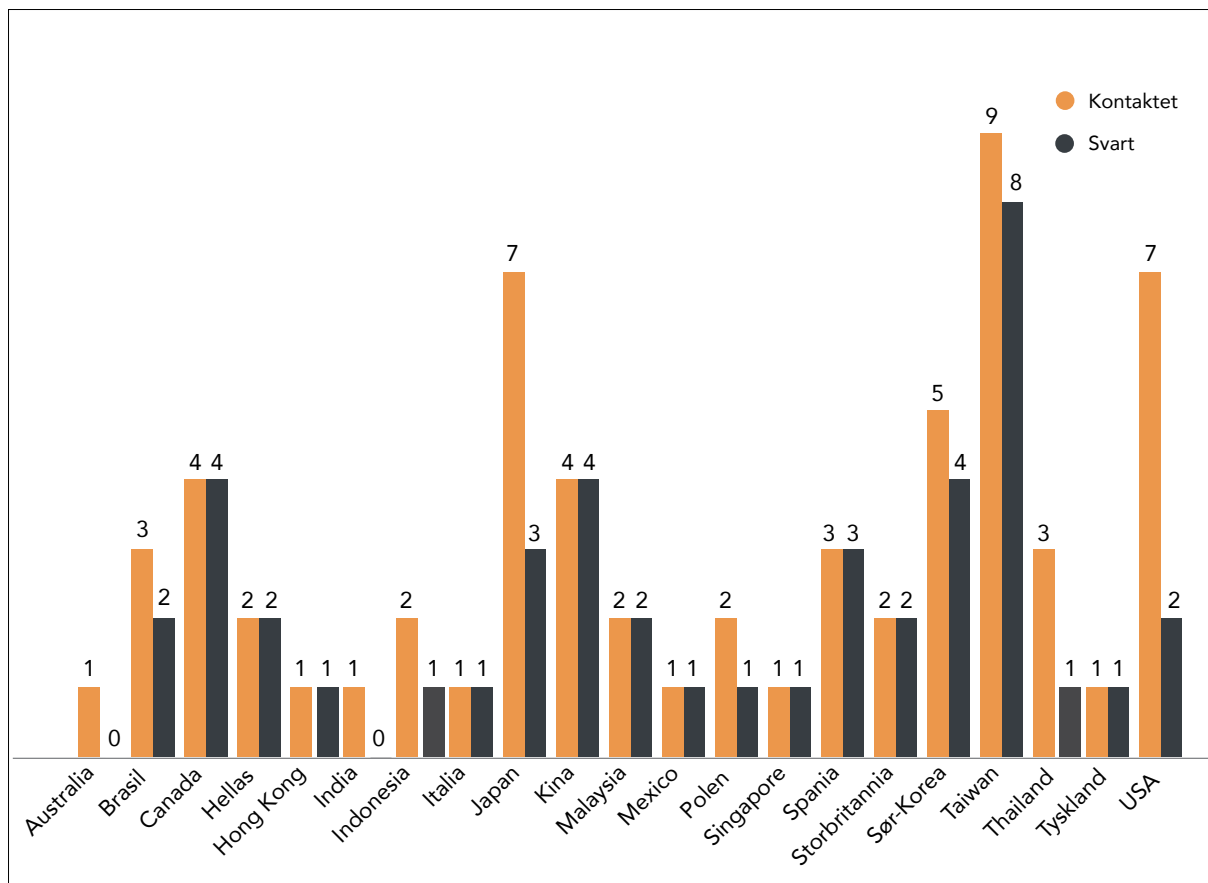
I 2017 var Etikkrådet i kontakt med 62 selskaper og møtte 12 av dem. Rådet kontakter selskaper som det etter innledende undersøkelser vil vurdere nærmere. Først skriver rådet et brev til selskapene og ber om dokumentasjon som kan gi et bedre grunnlag for å vurdere deres virksomhet, for eksempel om arbeidsforhold eller rekruttering av migrantarbeidere. Alle selskaper som utredes under atferdskriteriene, får også anledning til å kommentere på et utkast til tilrådning før Etikkrådet eventuelt gir sin anbefaling til Norges Bank.

Figur 2. Selskaper kontaktet under hvert kriterium

Figuren viser hvor mange selskaper Etikkrådet har vært i kontakt med i 2017, hvilke kriterier for utelukkelse disse selskapene vurderes under, og hvor mange av selskapene som har svart på rådets spørsmål.

Figur 3. Selskaper rådet har kontaktet, fordelt på land der selskapene er børsnotert

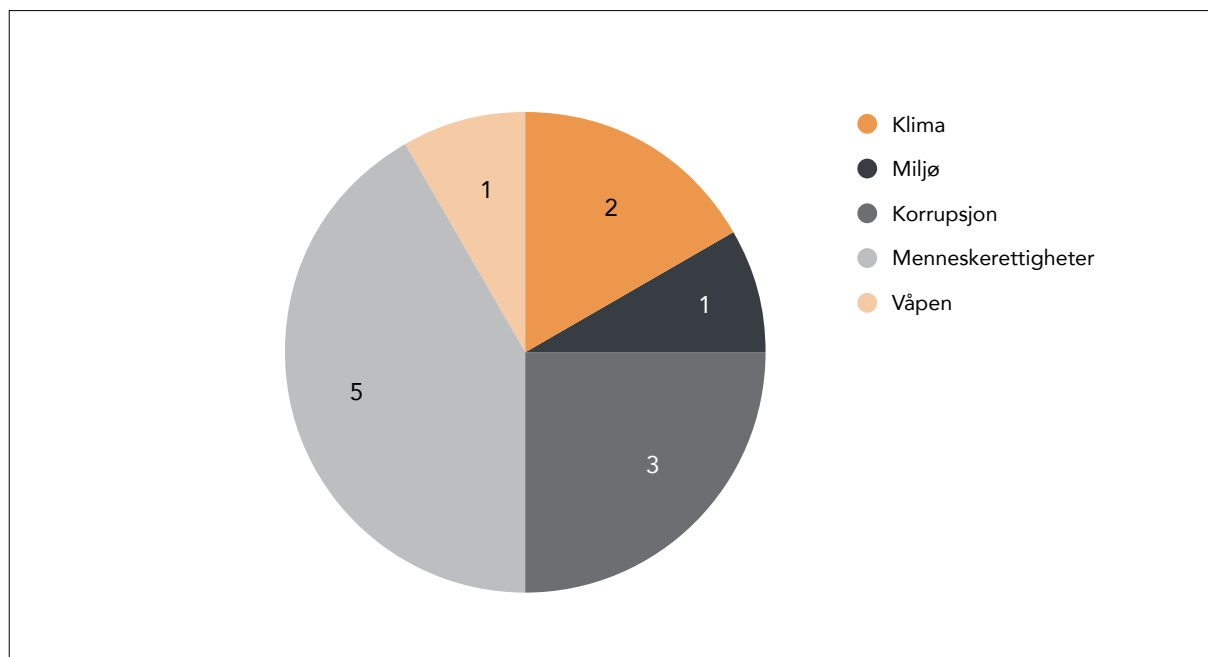
Figuren viser hvor selskapene som Etikkrådet har vært i kontakt med i 2017, er børsnotert, og om de har besvart rådets spørsmål. Det er relativt stor geografisk spredning på selskapene rådet har kontaktet, men hovedtyngden ligger i Asia.

Så langt har 2/3 av selskapene Etikkrådet kontaktet i 2017, besvart henvendelsen. Dette er noe færre enn i fjor. De aller fleste selskaper benytter anledningen til å kommentere utkast til anbefaling om utelukkelse eller observasjon, men det er færre som besvarer innledende spørsmål. Rådet legger vekt på informasjon fra selskaper, og anser det som en risikofaktor om selskaper ikke bidrar med konkret og etterprøvable informasjon om virksomheten.

Etikkrådet har hatt færre møter med selskaper i 2017 enn i 2016. Det kommer av at færre selskaper har blitt utredet under korrupsjonskriteriet. Siden vurderingen av et selskaps etterlevelsessystemer

ofte er sentral i korrupsjonssaker, har Etikkrådet ofte direkte møter med selskapene i slike saker. I andre saker er det som regel mindre nødvendig med selskapsmøter fordi fakta i sakene er lettere tilgjengelig. Formålet med møter er å få informasjon som gjør det mulig for Etikkrådet å avgjøre om det er grunnlag for å utelukke et selskap.

Figur 4. Antall selskaper rådet har møtt fordelt på kriterium

Figuren viser hvordan selskapsmøtene i 2017 fordelte seg på de forskjellige kriteriene. Her regnes både fysiske møter, videokonferanser og telefonkonferanser.

Revurdering av utelukkede selskaper

Et selskap blir ikke utelukket for en bestemt tidsperiode, men kan tas tilbake i fondet så snart grunnlaget for utelukkelse faller bort. Etikkrådet gjør årlig enkle undersøker av alle utelukkede selskaper ved å sjekke om de fortsatt driver virksomheten som førte til utelukkelse, eller om virksomheten er vesentlig endret. For noen selskaper gjøres grundigere undersøkelser, for eksempel hvis selskapene ber om det, eller hvis det er indikasjoner på vesentlige endringer. Hvis et selskap har gjennomført tiltak som har ført til tilstrekkelige forbedringer i forholdene utelukkelsen er basert på, avgir Etikkrådet en tilrådning om å oppheve utelukkelsen. Forbedringene må kunne observeres i praksis og ikke bare i selskapets strategier eller planer.

Etikkrådets anbefalinger om utelukkelse baserer seg på informasjon om ting som har skjedd tidligere, og selskapers respons på disse.

Tilrådingene som ligger på Etikkrådets nettside, representerer således et øyeblikksbilde av situasjonen slik den var da selskapet ble utelukket. Av ressurs hensyn avgir Etikkrådet normalt ikke nye tilrådninger hvis et selskap fortsatt bør være utelukket fra fondet selv om situasjonen er endret med tiden. I noen saker har det nå likevel gått så lang tid at Etikkrådet vil avgir en ny tilrådning uavhengig av om konklusjonen blir at utelukkelsen skal oppheves, eller om selskapet skal forbli utelukket.

Observasjon

Et selskap kan settes til observasjon hvis det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig. Etikkrådet kan anbefale observasjon, men Norges Bank kan også beslutte observasjon på grunnlag av en tilrådning om utelukkelse fra Etikkrådet.

Etikkrådet har ansvaret for å følge opp selskaper som er satt til observasjon på grunnlag av rådets tilrådninger. Norges Bank har ansvaret for å følge opp selskaper den på eget initiativ har satt til observasjon under kullkriteriet.

Etikkrådet har nå syv selskaper til observasjon; tre under korrupsjonskriteriet, to under menneskerettighetskriteriet, ett under miljøkriteriet og ett under begge de sistnevnte kriteriene. Etikkrådet kan når som helst i observasjonsperioden anbefale å utelukke selskapet eller å ta det av observasjonslisten.

I observasjonsperioden avgir Etikkrådet en årlig vurdering av selskapet til Norges Bank. Rådet innhenter informasjon fra åpne kilder, og i noen tilfeller også gjennom konsulentstudier. I noen saker er denne informasjonen tilstrekkelig til å konkludere, mens rådet i andre tilfeller har behov for å diskutere informasjonen med selskapet i et møte. Et utkast til rapport til Norges Bank blir i alle tilfeller også sendt til selskapene for merknader. Observasjonsprosessen avhenger altså av et godt samarbeid mellom selskapene som observeres, og Etikkrådet.

Pågående og nye utredninger

Under klimakriteriet konsentrerer rådet arbeidet om sektorer der de samlede utslippene er store. I tillegg til noen typer oljeutvinning vil Etikkrådet i 2018 særlig arbeide med selskaper som produserer sement, stål eller kullbasert kraft. Rådet har allerede avgitt flere tilrådninger under klimakriteriet, men Norges Bank har per 1. mars ikke offentliggjort sin beslutning. Etikkrådets arbeid under klimakriteriet er nærmere omtalt på side 18.

Under miljøkriteriet har Etikkrådet siden 2010 arbeidet systematisk etter en langsiktig plan om å undersøke alle selskaper i spesifiserte bransjer eller områder der det er en særlig risiko for at selskaper forårsaker alvorlig miljøskade. I 2017 har rådet gjort en ny gjennomgang for å kunne rette innsatsen mot de områdene der risikoen er størst. Flere av satsingsområdene fra 2010 står ved lag, som for eksempel avskoging av tropisk skog, trusler mot verneområder, forurensing i forbindelse med gruvevirksomhet og særlig miljøskadelig fiske.

Mens arbeidet med avskoging hittil har vært konsentrert om Asia og Afrika, vil rådet i 2018 også vurdere selskaper som er delaktige i avskoging i Latin-Amerika. Kommersiell produksjon av kjøtt og soya er de viktigste årsakene til at skogen forsvinner i denne verdensdelen. Rådet vil i første omgang vurdere selskaper som eier land selv, og som dermed er direkte ansvarlig for avskoging og tap av biologisk mangfold.

I 2017 startet Etikkrådet en gjennomgang av selskaper som avhender utrangerte skip til opphugging i Bangladesh og Pakistan. Opphuggingen foregår ved at skipene rennes på grunn ved høyvann, såkalt *beaching*, og hugges opp manuelt på stedet. Så langt er fire selskaper utelukket og ett selskap satt til observasjon på grunnlag av en uakseptabel risiko både for medvirkning til menneskerettighetsbrudd og alvorlig miljøskade som følge av denne virksomheten. Arbeidet fortsetter i 2018. Rådets arbeid med *beaching* er nærmere omtalt på side 25.

Siden 2015 har Etikkrådet undersøkt en rekke selskaper som produserer tekstiler i noen land i Sørøst-Asia. I 2017 anbefalte rådet å utelukke to selskaper, mens Norges Bank besluttet å sette selskapene til observasjon. Etikkrådet mener at styret og toppledelsen må vise at de tar ansvar for arbeidsforholdene i alle ledd i virksomheten og etablerer styringssystemer, insentiver og kontrollordninger som kan sikre akseptable arbeidsforhold. Etikkrådet vil fokusere på dette i dialogen med tekstilselskapene som er satt til observasjon. Rådet fortsetter utredningen av arbeidsforhold i tekstilindustrien i 2018.

Under menneskerettighetskriteriet fortsetter også arbeidet både med arbeidsforhold som grenser til tvangsarbeid for migrantarbeidere og barnearbeid i produksjon av hybride frøsorter. Rådets arbeid under menneskerettighetskriteriet er nærmere omtalt på side 15.

Tidligere utelukkelse gjør at Etikkrådet lettere fanger opp nye, liknende saker. Rådet følger fortsatt med på områder der okkupasjonsrettens regelverk kan komme til anvendelse, og på selskaper som driver naturressursutvinning i omstridte områder.

Under korrupsjonskriteriet besluttet Norges Bank i 2017 å sette to selskaper til observasjon som Etikkrådet i slutten av 2016 hadde anbefalt å utelukke. Norges Bank mener at de tiltakene selskapene har iverksatt mot korrupsjon, gir tilstrekkelig grunn til å observere utviklingen fremover i tid. I observasjonen av selskapene vil Etikkrådet legge vekt på om selskapene gjennomfører tiltak i tråd med internasjonal bestep praksis for anti-korrupsjonssystemer. I korthet går dette ut på om selskapene har de nødvendige strukturer, systemer og rutiner på plass for å kunne forebygge, avdekke og reagere på korrupsjon på en effektiv

måte. Under korrupsjonskriteriet besluttet Norges Bank i 2017 også å følge opp to selskaper gjennom eierskapsutøvelse som Etikkrådet hadde anbefalt å sette til observasjon. Norges Bank har ansvaret for å følge opp disse selskapene.

De siste par årene har myndighetene i flere land rullet opp omfattende korrupsjon. Dette fører til at mange selskaper fanges opp gjennom porteføljeovervåkingen. Disse sakene vil kreve mye av Etikkrådets ressurser i tillegg til saker som gjenstår fra studiene av forsvarsindustrien og petroleumsindustrien.

Etikkrådets arbeid under kriteriet for menneskerettigheter

I retningslinjenes § 3 heter det: «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd».

I vurderingen av hva som utgjør brudd på menneskerettighetskriteriet, baserer rådet seg på internasjonalt anerkjente konvensjoner og autoritative tolkninger av disse. Rådet har i 2017 arbeidet med mange ulike problemstillinger under dette kriteriet, men hovedaktiviteten har vært undersøkelser av brudd på arbeidstakerrettigheter i tekstilindustrien i Sørøst-Asia, forhold som grenser til tvangsarbeid for migrantarbeidere i Gulf-statene og barnearbeid i frøproduksjon i India, i tillegg til skipsopphugging i Bangladesh og Pakistan som både er vurdert opp mot menneskerettighetskriteriet og miljøkriteriet.

Tekstilindustrien

Etikkrådet har i 2017 fortsatt arbeidet med å undersøke arbeidsforholdene i selskaper som selv produserer garn, stoff eller klær. Rådet har tidligere lagt til grunn at noen få menneskerettighetsbrudd kan være tilstrekkelig til å utelukke et selskap hvis bruddene er svært grove, mens bruddene ikke behøver å være like grove hvis de er systematiske. I tekstsakene vurderer rådet risikoen for at et selskap er ansvarlig for systematiske menneskerettighetsbrudd.

At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang – at de er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i mange enheter i selskapet. Rådet legger til grunn at «systematisk» innebærer at slike krenkelser ikke fremstår som isolerte brudd, men som et handlingsmønster. I saker der brudd på arbeidstakerrettigheter skjer i selskapers egen virksomhet, har selskaper et direkte ansvar for sine ansatte og for å hindre at deres arbeidstakerrettigheter krenkes. Rådet mener at terskelen for hva som kan aksepteres av normbrudd i selskapets egen virksomhet må være lavere enn hva som kan aksepteres når et selskap medvirker til andres normbrudd. I vurderingen av risiko for nye menneskerettighetsbrudd legger rådet vekt på hvordan et selskap tidligere har respondert når normbrudd har blitt avdekket, og hva selskapet har gjort for å hindre at normbrudd skjer igjen.

Siden oppstarten i 2015, har 17 selskaper blitt undersøkt. Det er totalt gjennomført undersøkelser ved 25 fabrikker i Kambodsja, Vietnam, Bangladesh

og Myanmar, og ytterligere undersøkelser pågår. For noen selskaper er flere fabrikker blitt undersøkt, eller den samme fabrikken er blitt undersøkt flere ganger over tid.

Undersøkelsene av arbeidsforholdene ved fabrikkene gjennomføres av konsulenter, blant annet gjennom intervjuer med arbeidere på steder hvor de føler seg trygge, og det er også foretatt fabrikkinspeksjoner. Undersøkelsene har vist at arbeidsforholdene ved fabrikkene generelt er dårlige, og at mange driver virksomheten i strid med nasjonal lovgivning. Tvungen overtid, ulovlige lønnstrekk, diskriminering og trakassering av arbeiderne er ikke uvanlig. I enkelte fabrikker er det indikasjoner på helseskadelige arbeidsforhold som følge av høye støvkonentrasjoner, støy, kjemikalier og varme. I flere av selskapene har fabrikkledelsen gjennomført tiltak for å forhindre at arbeiderne organiserer seg. Det er i svært liten grad funnet barnearbeid, men i noen fabrikker arbeider ungdom under 18 år uten at det blir tatt hensyn til deres særskilte behov for beskyttelse.

På bakgrunn av undersøkelsene er det så langt sendt utkast til tilrådning om utelukkelse til 12 selskaper. Flere av selskapene har etter dette tatt kontakt med rådet og satt i gang tiltak for å bedre arbeidsforholdene. Spørsmålet er likevel om tiltakene vil ha varig virkning. De fleste tekstilselskaper blir inspisert av kunder eller deres representanter mange ganger i året, og de fleste kunder stiller krav til at selskapene skal respektere menneskerettighetene. Når normbrudd avdekkes, lager selskapene en korreksjonsplan. Likevel har Etikkrådets undersøkelser avdekket mange brudd på arbeidstakerrettigheter i selskaper som jevnlig inspiseres av kunder. En forklaring kan være at kundene fokuserer på den produksjonslinjen som produserer for dem, og at det overordnede ansvaret for arbeidsforholdene i selskapet i liten grad adresseres.

Det er svært krevende å vurdere terskelen både for hva som utgjør systematiske menneskerettighetsbrudd og for framtidig risiko. Så langt er det avgitt tilrådning om utelukkelse av to selskaper som Norges Bank besluttet å sette til observasjon. For sju av selskapene er arbeidet avsluttet fordi

arbeidsforholdene ikke var av en slik karakter at de ga grunnlag for å anbefale utelukkelse, eller fordi selskapene har gjort betydelige forbedringer og endringer i selskapsstyringen som bidrar til å redusere den framtidige risikoen. Rådets undersøkelser viser at det er betydelige forskjeller i arbeidsforholdene i tekstilfabrikkene og hvordan selskapene driver sin virksomhet. Dersom styret og ledelse ønsker det, er det mulig å være en ansvarlig arbeidsgiver og sørge for akseptable arbeidsforhold i fabrikkene.

Etikkrådet vil fortsette arbeidet med tekstilprodusentene i 2018.

Bygnings- og serviceindustrien i Gulfstatene

Etikkrådet har i løpet av året gjennomført flere undersøkelser av arbeideres situasjon i selskaper i bygningsindustrien og servicenæringen i Qatar og i De forente arabiske emirater. Arbeiderne er nesten alltid migranter fra bl.a. Nepal, Bangladesh, India og Pakistan. Undersøkelsene viser at det er vanlig at arbeidere betaler for å få arbeid i Gulfstatene, og at mange har tatt opp lån for å kunne dekke kostnadene. I rekrutteringen blir arbeidere dessuten ofte villedet om arbeidsforhold og lønn. Dette gjør at mange kommer i et sterkt avhengighetsforhold til sin arbeidsgiver. Til sammen er forholdene slik at de grenser til tvangsarbeid. Arbeiderne har som regel lite kunnskap om hvilke rettigheter de har. Siden prosjektets oppstart høsten 2016, er det gjennomført undersøkelser av ni selskaper. Etikkrådet vil fortsette arbeidet i 2018.

Arbeidere fra Nord-Korea

Etikkrådet har i 2017 anbefalt å utelukke en eidsutvikler som på sin byggeplass har hatt en kontraktør som har brukt arbeidere fra Nord-Korea. Selv om arbeiderne ikke er ansatt i selskapet fondet er investert i, mener Etikkrådet at hovedentreprenøren har et ansvar for alle arbeiderne på sin byggeplass. Rådet la vekt på at flere FN-rapporter peker på at nordkoreanske arbeidere som leies ut gjennom nordkoreanske bemanningsfirmaer, er gjenstand for tvangsarbeid. Arbeiderne blir sendt ut av regimet til en arbeidssituasjon i utlandet som de ikke vet hva innebærer. De kan ikke velge å avbryte arbeidet, ettersom de blir fratatt sine pass

og mobiltelefoner, lever under konstant overvåking og bare kan oppholde seg på arbeidsplassen eller der de bor. Arbeidet skjer under trussel om straff da familien i hjemlandet kan bli utsatt for represalier hvis arbeideren klager eller forlater arbeidet. Denne praksisen kommer trolig til å bli sterkt redusert ettersom FNs sikkerhetsråd nylig vedtok utvidede sanksjoner som blant annet forbyr medlemsstatene å utstede arbeidstillatelser til nordkoreanske arbeidere.

Barnearbeid i frøindustrien

Etikkrådet foretok i 2017 også feltundersøkelser for å kartlegge omfanget av barnearbeid for flere selskaper i indisk frøindustri. Oppfølging mot selskapene har foregått i 2017. Etter Etikkrådets henvendelser har to selskaper klargjort at de vil styrke sine tiltak for å redusere omfanget av bruken av barnearbeid i frøproduksjonen. Etikkrådet har besluttet ikke å anbefale utelukkelse av disse selskapene nå, men heller se utviklingen an over noe tid. Videre oppfølging av selskaper samt ytterligere feltundersøkelser knyttet til ett selskap vil bli gjennomført i 2018.

Enkelt saker

Etikkrådet bruker ofte sektorstudier for å identifisere og undersøke selskaper der risikoen for normbrudd er stor. Gjennom nyhetsrapporteringen og annen ad hoc-rapportering, får rådet også informasjon om enkelt selskaper som bør undersøkes nærmere. Enkelt saker som rådet har arbeidet med i 2017 har hovedsakelig vært knyttet til folks rettigheter.

Etikkrådets arbeid under kull- og klimakriteriene

Etikkrådet har avgitt flere tilrådninger under klimakriteriet, og vil arbeide videre med de mest utslippsintensive industritypene, som produksjon av olje, stål og sement.

Klimakriteriet ble innført i 2016 og gjelder «Handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser.» Kriterieteksten er generell, og bygger ikke på noen kjente normer eller standarder. Det har derfor vært nødvendig å kartlegge en rekke generelle faktorer som kan ha betydning i vurderingen av om et selskaps utslipp er uakseptable.

Omfanget av og tilgangen til data og informasjon varierer svært mye, og det kan være systematiske variasjoner mellom land, regioner og bransjer. Ikke alle selskap rapporterer sine utslipp, og ikke alle rapporterer sin produksjon av ulike produkter på måter som kan sammenliknes. Det er også ulikt i hvilken grad selskapene offentliggjør andre forhold som kan påvirke vår vurdering av selskapenes utslipp av klimagasser.

Etikkrådet legger i utgangspunktet til grunn at selskapene som kan utelukkes etter klimakriteriet, må ha store utslipp, at utslippet per produsert enhet er høyere enn konkurrentene, og at det ikke foreligger troverdige planer om reduksjon som konkret beskriver hvordan utslippene skal reduseres til et akseptabelt nivå innen rimelig tid.

Hvilke reguleringer og avtaler er relevante?

FNs rammekonvensjon om klimaendringer, Kyotoprotokollen og Parisavtalen retter seg mot statene som signerer avtalene og gir statene full råderett over hvordan kutt i utslippene skal gjennomføres. Så godt som alle land har signert Parisavtalen. Parisavtalen stiller ikke utslippskrav direkte til næringslivet eller enkeltselskaper, og det stilles heller ikke konkrete krav om utslippsreduksjoner til enkeltlandene, men det er enighet om at målet er å holde temperaturøkningen globalt godt under to grader. Det er også enighet om hvor store reduksjonene i utslipp må være for å nå målet. Foreløpig er ikke de nasjonale målene i sum tilstrekkelig til å nå dette utslippsmålet, men det forventes at de enkelte landene etter hvert vil sette nasjonale mål for utslippsreduksjoner som sammenfaller med det globale målet, og velge tilpassede tiltak for å nå dette målet.

Ulike land vil bruke ulike tilnærminger for å nå sine mål, basert på nasjonale politiske vurderinger og prioriteringer sammenholdt med landspesifikke muligheter. Det er etter Etikkrådets vurdering allikevel slik at selskap med store utslipp ikke kan la være å ha målsetninger for reduksjon av eget klimagassutslipp. Etikkrådet mener at selskap med store klimagassutslipp har et selvstendig ansvar for å bidra til utslippsreduksjonene, og vil legge vekt på i hvilken grad selskapenes konkrete planer og mål sammenfaller med de globale målene om utslippskutt.

Kvoter og andre tiltak

Et mindretall av landene har innført ulike typer kvotehandel, der EU sitt er det største. Noen andre land har innført ulike former for karbonavgifter. Kvotesystemet i EU er foreløpig basert på en stor andel gratis kvoter. Det er også fortsatt et stort overskudd av omsettelige kvoter i markedet, slik at prisene foreløpig er lave og ikke utløser særlig mye utslippsreducerende tiltak. EUs nylige vedtak om innstramminger gjør at dette bildet vil endre seg noe over tid. Samtidig er fortsatt omkring halvparten av utslipp innen EU ikke regulert av kvotesystemet. Flertallet av land som har undertegnet Parisavtalen, har enten planer om å innføre kvotesystemer eller ønsker å regulere de nasjonale utslippene på andre måter.

Når kostnadene for utslipp øker, vil enkelte typer produksjon kunne flytte til land der kostnadene er lavere, mens andre, som for eksempel kraftproduksjon, ikke konkurrerer i et globalt marked, og lettere vil kunne belaste sine kunder med kostnaden.

Etikkrådet vil foreløpig ikke legge særlig vekt på om selskapene har sine utslipp i land som har etablert et kvotesystem.

Hva kan sammenliknes?

I de fleste andre saksområdene Etikkrådet arbeider med, er det slik at vi må holde et selskaps atferd opp mot en norm. Rådets mandat under klimakriteriet er å identifisere selskaper som har uakseptable utslipp av klimagasser, men det finnes ingen etablerte normer for hva som er uakseptable utslipp. I stedet vil rådet måtte sammenlikne et selskaps utslipp med andre tilsvarende selskapers utslipp, og vurdere om forskjellen i utslipp per produsert enhet kvalifiserer til å karakteriseres som uakseptabel.

En tilleggsutfordring er at slike utslippstall normalt ikke finnes. Allikevel er det ofte mulig å sammenlikne indirekte. Om eksempelvis ulike typer råvarer eller produksjonsteknologi anvendes av selskapene som sammenliknes, og disse råvarene og teknologiene har kjente utslippskonsekvenser, kan en ofte ut fra det estimere forskjellene i utslipp. Dette er et arbeid som krever omfattende ressursbruk fra Etikkrådets side.

Mor-og-datter-selskap

Grunnlaget for utelukkelse er «Handlinger eller unnlater som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser». Etikkrådet legger til grunn at aggregert selskapsnivå gjelder all produksjon av samme vare i selskapet, i motsetning til kullkriteriet der det understrekes at det også gjelder «konsolidert med enheter de kontrollerer». Som et resultat vil det være slik at det ikke kan legges vekt på aktiviteter i mor- eller datterselskaper. Dette illustreres enkelt ved et tenkt eksempel fra kraftbransjen: SPU eier aksjer i selskap A som produserer elektrisitet. A har 95 prosent vind- og vannkraft, og fem prosent kullkraft fra gamle, ineffektive kraftverk som brenner brun-kull. Det gir på et aggregert nivå for lite utslipp av klimagasser til at selskapet vil bli utelukket.

Så legger de kullkraftdivisjonen over i et annet selskap, selskap B som de kontrollerer og som ikke produserer annen kraft, og der SPU også eier aksjer. B vil da ha 100 prosent av sin kraftproduksjon fra utdaterte brunkullkraftverk, og vil kunne utelukkes på grunn av utslippene fra disse. Det framstår i dette tilfellet som urimelig å utelukke morselskapet A også for datterselskapets utslipp, siden utelukkelse ikke ville ha vært aktuelt om alle utslipp hadde vært i samme selskap. Tilsvarende, i motsatt situasjon der vann- og vindkraft legges til datterselskapet B og kun kull blir igjen hos morselskapet A, vil Etikkrådet følgelig heller ikke kunne legge vekt på utslippene hos B når det er morselskapet A som vurderes.

For de øvrige atferdskriteriene mener Etikkrådet generelt at der et selskap i fondet (datter) kontrolleres av et annet selskap i fondet (mor), så er morselskapet også ansvarlig for hva datterselskapet gjør. Om et datterselskap utelukkes på grunn av brudd på våre retningslinjer, for eksempel for alvorlig miljøskade, så skal da også morselskapet utelukkes.

Lobbying

I de fleste land vil innretningen av tiltakene for å redusere de nasjonale utslippene være et resultat av sammensatte vurderinger, der også virkninger på næringsliv, sysselsetting, infrastruktur og så videre vil kunne bli vektlagt. Det er vanlig i en slik prosess at ulike selskaps- og næringsinteresser presenterer forslag og vurderinger av konsekvenser for sine aktiviteter i beslutningsprosessen. Slik lobbying må i utgangspunktet betraktes som legitim og kan vanskelig tillegges vekt i vår vurdering. Saken stiller seg imidlertid annerledes om selskapene mot bedre vitende forsøker å villede beslutningstakerne. Samtidig er det en utfordring at informasjon om slike forsøk på aktiv påvirkning ikke er like tilgjengelig overalt. I de fleste land foregår slike prosesser i relativt lukkede rom.

Kullkriteriet

Kullkriteriet ble også innført i 2016 og gjelder «...gruveselskap eller kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 prosent eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 prosent eller mer av sin virksomhet på termisk kull.» Ansvaret for gjennomføring av dette kriteriet er delt mellom Etikkrådet og Norges Bank, der Norges Bank har hovedansvaret for gjennomføringen.

Utelukkelse av kjernevåpenprodusenter

En av Etikkrådets oppgaver er å anbefale utelukkelse av selskaper som produserer kjernevåpen. I retningslinjene, som har vært uendret på dette punktet siden 2004, heter det:

«Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:
a) produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende
humanitære prinsipper».

I revidert nasjonalbudsjett for 2004 og i senere meldinger til Stortinget om fondets forvaltning har Finansdepartementet gjort klart hvilke typer våpen som menes. Dette er alle de våpentyper som er forbudt for Norge å bruke eller besitte. I praksis har våpenkriteriet medført utelukkelse av produsenter av antipersonell landminer, klasevåpen og kjernevåpen.

Det er verd å merke seg at Finansdepartementet i senere meldinger, og senest i stortingsmeld. nr. 26 (2016–2017), presiserer at kriteriet omfatter både *produksjon* og *utvikling*, samt at det omfatter både *våpen* og *sentrale komponenter til denne typen våpen*.

For tiden er 16 selskaper utelukket fra SPU på grunnlag av kjernevåpenproduksjon. Våren 2016 anbefalte Etikkrådet utelukkelse av fire selskaper som produserer sentrale komponenter til kjernevåpen, samt å videreføre utelukkelsen av ett selskap på bakgrunn av kjernevåpen-produksjon, men på et annet grunnlag enn det opprinnelige. Norges Bank tok anbefalingene til følge i januar 2018.

Kriterieavgrensning, utredning av praksis

Kjernevåpen er svært kompliserte i sin fremstilling og inngår i våpensystemer som består av et stort antall komponenter. Denne kompleksiteten gir krevende grensedragninger for Etikkrådets anvendelse av kriteriet. Forarbeidene gir begrenset informasjon, og det er ikke gitt nye føringer på området siden 2004.

På bakgrunn av dette besluttet Etikkrådet vinteren 2017 å engasjere en ekstern konsulent for å utarbeide en rapport som omfatter:

- En beskrivelse av kjernevåpenproduksjon som foregår i dag, og forventet fremtidig utvikling.
- Vurdering av rådets praksis siden 2005 med hensyn til konsistens og samsvar med retningslinjer og forarbeider.
- Beskrivelse og vurdering av hva som kan anses som et kjernevåpens *sentrale komponenter*.

- Vurdering av hva som i denne sammenheng naturlig faller under begrepene *produksjon* og *utvikling*.
- En vurdering av andre investorers/fonds praksis på området.
- Forslag til formulering av en avgrensning av utelukkelseskriteriet med hensyn til selskapers produkter og virksomhet.

Hovedfunn og anbefalinger

Rapporten diskuterer inngående begrepene sentrale komponenter, *key components*, herunder ulike tilnærminger til avgrensning av komponenter med flere formål, såkalt *dual use*. Videre er begrepene *produksjon* og *utvikling* diskutert.

På bakgrunn av gjennomgangen foreslår rapporten en definisjon av hvilke typer komponenter som kan danne grunnlag for utelukkelse av selskaper:

«A single-purpose key component of a nuclear weapon is one that is specially designed, developed, produced, or adopted for use in a nuclear weapon system and that is essential for the intended use of a weapon».

Denne definisjonen klargjør at aktuelle komponenter ikke kan ha flere formål («*single-purpose*») og at komponentens relative betydning til andre komponenter i våpensystemet må være slik at det er avgjørende for våpenets funksjon.

Samtlige avgitte tilrådninger om utelukkelse av kjernevåpenprodusenter faller inn under denne definisjonen.

Rapporten argumenterer videre for at såkalte leveringsplattformer som ikke har annet formål enn å levere kjernevåpen, bør anses som sentrale komponenter. Det samme kan gjelde komponenter til leveringsplattformen. I praksis gjelder dette i første omgang undervannsbåter og komponenter til slike, men kan for så vidt også gjelde kjøretøy og fly (og komponenter til disse).

En gjennomgang av andre fond og investorers utelukkelse viser ulik praksis når det gjelder kriterieavgrensning. De færreste som utelukker kjernevåpenprodusenter, har formulert en entydig kriteriedefinisjon, eller utelukker på grunnlag av produksjon av leveringsplattformer. Svært få investorer offentliggjør hvilke selskaper de utelukker, selv om de har som policy å utelukke kjernevåpenprodusenter.

Etikkrådets vurdering

Til tross for at utvikling og produksjon av kjernevåpen er strengt regulert virksomhet med et omfattende internasjonalt regelverk som blant annet er ment å hindre deres spredning, er det forbausende få klare definisjoner av hva et kjernevåpen (og ikke minst deres sentrale komponenter) faktisk er. Rommet for Etikkrådets skjønnsutøvelse er derfor nokså stort. Rapporten gir en nyttig oversikt over ulike tilnærminger til kriterieavgrensning.

Den foreslåtte definisjonen av begrepet *sentrale komponenter* virker fornuftig som en rettesnor for det videre arbeide med kriteriet, men heller ikke en slik definisjon løser alle avgrensningsspørsmål.

Rapportens gjennomgang av Etikkrådets tilrådsninger om utelukkelse finner at ingen av selskapene har virksomhet som anses å falle utenfor en rimelig avgrensning av kriteriet.

Rapporten peker heller ikke på noen områder eller selskaper som åpenbart burde ha vært vurdert for utelukkelse, gitt den kriterieavgrensningen som Etikkrådet har praktisert.

Et annet spørsmål er om Etikkrådet bør utvide rammene for hva som skal omfattes av kriteriet. Rapporten viser spesielt til at utelukkelse av produsenter av strategiske undervannsbåter og noen av deres komponenter vil være i tråd med den foreslåtte definisjonen. Flere stater har omfattende programmer for bygging av nye strategiske undervannsbåter. Det vil være et stort antall selskaper som er leverandører av komponenter til disse.

Etikkrådets syn er at selv om den foreslåtte definisjonen legges til grunn, kan andre hensyn tilsi at grensene for kriteriet ikke skal utvides i denne retning:

I forarbeidene så man i utgangspunktet ikke for seg noen utelukkelse på grunnlag av kjernevåpenproduksjon da det ble antatt at all slik virksomhet foregikk i statlige foretak. Denne antakelsen viste seg snart å være dårlig fundert, og Etikkrådet anbefalte i 2005 utelukkelse av flere selskaper som drev med testing av kjernevåpenstridshoder og produksjon av missiler som kun fører kjernevåpen. Senere har listen over produkter og aktiviteter som leder til utelukkelse økt noe, men det har i alle saker vært knyttet til *stridshoder* og *missiler*. Selv om forarbeidene var lite spesifikke på området, er det gjennomgående at terskelen for utelukkelse av selskaper skulle være høy. Å utvide grunnlaget for utelukkelse til å gjelde strategiske undervannsbåter og til deler til slike båter virker fjernt fra det man så for seg i forarbeidene. Ettersom forarbeidene er lite tekniske i sin omtale av kjernevåpen, må en normal forståelse av begrepene som brukes der, legges til grunn. Det virker i en slik tolkning rimelig å anta at farkoster som båter og skip og deler til disse, uansett formål og type, faller utenfor den normale forståelsen av begrepet *kjernevåpen* og *deres sentrale komponenter*.

En noe mer teknisk begrunnelse for at produksjon av undervannsbåter ikke skal rammes av kriteriet, er at disse rent fysisk er adskilt fra kjernevåpenet. En strategisk undervannsbåt frakter missiler som igjen fører stridshoder til kjernevåpen. Missiler og stridshoder (som er grunnlag for utelukkelse) henger fysisk sammen i en enhet. Båten er en separat enhet som er konstruert og bygget adskilt fra kjernevåpenet. Det er derfor ikke naturlig å sidestille virksomheten med å bygge båter med produksjon av kjernevåpen, altså stridshoder og missiler.

Rapporten argumenterer også for at denne foreslåtte utvidelsen av utelukkelsesgrunnlaget over tid vil gjøre det lettere å praktisere og opprettholde utelukkelseskriteriet på en konsistent måte. Etter Etikkrådets oppfatning er det imidlertid tvilsomt om en slik endring vil gi noen operasjonelle fordeler. Riktignok er kjernevåpenkriteriet komplisert å håndtere på en konsistent måte, men det er ikke i første rekke spørsmålet om undervannsbåtene som oppleves problematisk. Tvert imot; å *ikke* utelukke på dette grunnlag er operasjonelt sett enkelt. En flytting av grenser for utelukkelse vil trolig gjøre at antallet tvilstilfeller blir større. På den annen side er dette heller ikke et tungt argument *mot* å utvide grensene slik det foreslås. Den foreslåtte endring vil være operasjonelt håndterbar for Etikkrådet, men den kan altså neppe begrunnes med at praktiseringen av utelukkelseskriteriet da blir enklere.

Det synes heller ikke å være utbredt praksis hos andre fond og investorer som utelukker selskaper på grunnlag av kjernevåpenproduksjon at utelukkelsene omfatter leveringsplattformer, selv om det kan finnes eksempler på dette.

Videre arbeid

Det er fra januar 2018 inngått avtale med en ny leverandør av screeningtjenester for produktbaserte utelukkelse. Etikkrådet vil videreføre arbeidet på området med den samme kriterieavgrensning som har vært praktisert siden 2005.

Skipsopphugging

Fire rederier ble i 2017 utelukket fordi de hadde avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh og Pakistan, såkalt *beaching*, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Ett selskap er satt under observasjon for samme forhold.

Normal levetid for store skip er rundt 25 år. Etter dette er restverdien av skipet i skrapmetallet. For store skip dreier det seg om 5–40 tusen tonn stål som det i utgangspunktet er både økonomisk og ressursmessig fornuftig å gjenvinne, forutsatt at dette foregår på en forsvarlig måte. 1000–1200 store skip hugges opp hvert år på verdensbasis. Nærmere 80 prosent av tonnasjen hugges opp på strendene i Bangladesh, India og Pakistan. Skipsoppugging ved *beaching* innebærer å renne skip på land på strender med stor tidevannsforskjell. Skipene hugges så opp på stedet. Et kjennetegn ved *beaching* slik det praktiseres i Bangladesh og Pakistan, er mangelen på faste installasjoner og infrastruktur, slik man ville finne ved et havneanlegg. Fordi skipene står i sand og mudder, kommer man ikke til med kraner eller tunge maskiner, og mye av arbeidet gjøres manuelt. Skipene hugges opp ved at store deler skjæres løs og faller til bakken i tidevannssonen. Disse trekkes eller bæres på land, hvor de kuttes i mindre deler og selges som skrap.

Praksisen med *beaching* kjennetegnes av at ufaglærte arbeidere utfører svært farlig og helse-skadelig arbeid uten opplæring, verneutstyr eller grunnleggende sikkerhetstiltak. Forekomsten av ulykker er stor, det samme er risikoen for helse-skader. I Bangladesh er det rapportert om bruk av barn til å utføre farlig arbeid. Detaljert informasjon om antall dødsfall er ikke tilgjengelig. I Bangladesh er det rapportert om rundt 1000–2000 dødsulykker siden 1990-tallet, men tallene er usikre. Minst 30 000 mennesker arbeider direkte med skipsoppugging i Bangladesh. I Pakistan er det anslått at om lag 15 000 arbeider direkte med skipsoppugging. I senere tid har det vært flere store branner i skip under oppugging i Pakistan, med tap av mange menneskeliv. Hvor mange som i tillegg får sine liv forkortet som følge av skader eller helse-farlig arbeid, kan vanskelig anslås, men det er klart at det må dreie seg om et betydelig antall.

Etikkrådet har lagt vekt på de kontinuerlige, utallige og grove bruddene på en rekke ILO-konvensjoner som har som formål å etablere minimumsstandarder for å sikre liv og helse til de som arbeider.

De rapporterte forholdene viser en nærmest total mangel på overholdelse av konvensjoner og praktisering av minimumsstandarder, og dette resulterer i det store omfanget av ulykker og helseskader som følger med virksomheten. Etikkrådet anser at omfattende og grove brudd på disse konvensjonene må anses som brudd på grunnleggende rettigheter til liv og helse, og dermed i sum sies å utgjøre grove krenkelser av grunnleggende menneskerettigheter. En grunn til at virksomheten kan drives til lav kostnad, er nettopp at det bevisst brukes minimalt med ressurser på tiltak som verneutstyr, opplæring, sikkerhetsprosedyrer og trygging av arbeidsmiljøet.

Skipene går vanligvis for egen maskin ved strandsettingen og vil derfor inneholde alt som operative skip fører, blant annet bunkers-, smøre- og hydraulikkoljer, asbest og PCB. Skrogene er påført korrosjonsbeskyttende maling og bunnstoffer som kan inneholde bly, kadmium, organiske tinnforbindelser, sink og krom. I tillegg vil det ofte være rester av produkter som skipet fraktet. Ved oppugging uten noen form for infrastruktur eller anlegg for oppsamling av forurensning vil skadelige forbindelser gå ut i naturen, ettersom det ikke er mulig å samle opp avfall og forurensning som havner i mudderet og senere føres ut av tidevannet. I tillegg skjer det en ukontrollert spredning av miljøgifter og farlige stoffer ved at deler fjernes fra skipene og selges videre.

Miljøskaden oppstår som følge av at verken Baselkonvensjonen eller nasjonal lovgivning etterleves ved at flere tusen tonn farlig avfall årlig sendes til land som ikke har noe mottaksapparat for å håndtere dette på en forsvarlig måte. Det er nettopp slik transport av avfall over landegrensene konvensjonen er ment å skulle hindre. Når dette likevel finner sted, er resultatet påregnelig: Alvorlig forurensning og spredning av miljøgifter, som igjen negativt påvirker menneskers helse og økologien i området. Selv om det ikke foreligger omfattende dokumentasjon av skadevirkningene, har undersøkelser avdekket nivåer på forurensning av blant annet tungmetaller som er ekstremt høyt over fastsatte normer.

I en rapport fra Verdensbanken fra 2010 gjøres det et overslag over den samlede mengden farlig avfall som vil komme til Bangladesh i forbindelse med skipsopphugging de neste 20 årene, gitt at omfanget av dagens virksomhet opprettholdes. Det er anslått at det vil dreie seg om blant annet 79 tusen tonn asbest og 240 tusen tonn PCB. Det er ikke noe mottaksapparat eller infrastruktur i landet for å håndtere denne typen avfall.

Det er neppe tvil om at miljø- og arbeidsforholdene ved beaching slik dette gjøres i Bangladesh og Pakistan, isolert sett overskrider terskelen for utelukkelse av selskaper fra SPU. Selve opphuggingen foregår imidlertid ikke i selskaper i SPUs portefølje, og eierskapet til skipet er før opphugging normalt overført fra rederiselskapet til en oppkjøper, såkalt *cash buyer*. Når et selskap selger skip til en *cash buyer*, er det i utgangspunktet klart at skipet selges med opphugging som eneste formål. Videre er det for begge parter klart at prisen som avtales, i hovedsak avhenger av to faktorer; mengden stål i skipet og kostnaden ved opphugging. Den billigste huggemetoden er beaching, og dette gir derfor rederiselskapet høyest pris for skipet.

Etikkrådet forutsetter at selskap som avhender et skip til opphugging på denne måten, er fullt ut klar over hva som videre vil skje med skipet. Det må også anses som allment kjent i shippingbransjen

at miljø- og arbeidsforholdene ved beaching er svært dårlige. At skip likevel sendes til opphugging på Chittagong-stranden i Bangladesh og strendene ved Gadani i Pakistan, følger av et aktivt valg selskapet som eide skipet, har tatt for å maksimere sin fortjeneste. Det finnes bedre måter å hugge opp skip på som er lett tilgjengelige, men disse koster rederiselskapene mer. Etter Etikkrådets oppfatning er derfor sammenhengen mellom selskapenes handlinger og normbruddene såpass klar at dette utgjør medvirkning etter SPUs etiske retningslinjer.

Etikkrådet har vært i kontakt med en rekke rederiselskaper i forbindelse med utredningen av disse sakene. I første omgang har Etikkrådet tatt utgangspunkt i selskaper som de siste tre årene har avhendet flere skip til *beaching* i Bangladesh og Pakistan. Noen selskaper har etter Etikkrådets henvendelse gjort det klart at de ikke lenger vil avhende utrangerte skip til *beaching*. Etikkrådet har ikke anbefalt at disse selskapene utelukkes. Ett selskap har svart at det vil tilstrebe en forbedret praksis på området. Etikkrådet har anbefalt at dette selskapet settes til observasjon. Etikkrådet har anbefalt at rederiselskapene som ikke har gitt noen indikasjoner på en slik endring, blir utelukket fra SPU. Etikkrådet vil på nytt vurdere grunnlaget for utelukkelsene dersom det løper fire år uten at selskapene har avhendet skip til *beaching*, eller før dette, dersom selskapene opplyser at denne praksisen har opphørt.

Liste over utelukkede selskaper per 1. mars 2018

Klasevåpen

- General Dynamics Corporation
- Hanwha Corporation
- Poongsan Corporation
- Textron Inc.

Kjernevåpen

- AECOM
- Aerojet Rocketdyne Holdings, Inc.
(tidligere GenCorp. Inc.)
- Airbus Finance BV
(tidligere EADS Finance BV)
- Airbus SE (tidligere EADS NV)
- BAE Systems
- Boeing Co./The
- BWX Technologies Inc.
(tidligere Babcock & Wilcox Co.)
- Fluor Corp.
- Honeywell International Inc.
- Huntington Ingalls Industries Inc.
- Jacobs Engineering Group Inc.
- Lockheed Martin Corp.
- Northrop Grumman Corp.
- Orbital ATK Inc
(etter sammenslåing med Alliant Techsystems Inc.)
- Safran SA
- Serco Group Plc.

Tobakk

- Alliance One International Inc.
- Altria Group Inc.
- British American Tobacco Malaysia Bhd.
- British American Tobacco Plc.
- Grupo Carso SAB de CV
- Gudang Garam Tbk. pt.
- Huabao International Holdings Ltd.
- Imperial Brands Plc.
- ITC Ltd.
- Japan Tobacco Inc.
- KT&G Corp.
- Philip Morris Int. Inc.
- Philip Morris Cr. AS
- Reynolds American Inc.
- Schweitzer-Mauduit International Inc.
- Shanghai Industrial Holdings Ltd.
- Souza Cruz Ltda.
- Swedish Match AB
- Universal Corp. VA
- Vector Group Ltd.

Produksjon av kull eller kullbasert energi

- Aboitiz Power Corp.
- AES Corp. VA
- AES Gener SA
- ALLETE Inc.
- Alliant Energy Corp.
- Ameren Corp.
- American Electric Power Co. Inc.
- Capital Power Corp.
- CESC Ltd.
- CEZ AS
- China Coal Energy Co Ltd.
- China Power International Development Ltd.
- China Resources Power Holdings Co. Ltd.
- China Shenhua Energy Co. Ltd.
- Chugoku Electric Power Co. Inc./The
- CLP Holdings Ltd.
- Coal India Ltd.
- CONSOL Energy Inc.
- Datang International Power Generation Co. Ltd.
- DMCI Holdings Inc.
- Drax Group PLC
- DTE Energy Co.
- Dynegy Inc.
- E.CL SA
- Electric Power Development Co. Ltd.
- Electricity Generating PCL
- Emera Inc.
- Empire District Electric Co.
- Eneva SA
- Exxaro Resources Ltd.
- FirstEnergy Corp.
- Great Plains Energy Inc.
- Great River Energy
- Guangdong Electric Power Development Co. Ltd.
- Gujarat Mineral Development Corp. Ltd.
- HK Electric Investments & HK Electric Investments
- Hokkaido Electric Power Co. Inc.
- Hokuriku Electric Power Co.
- Huadian Electric Power Corp.
- Huadian Power International Corp. Ltd.
- Huaneng Power International Inc.
- IDACORP Inc.
- Inner Mongolia Yitai Coal Co. Ltd.
- Jastrzebska Spolka Weglowa SA
- Korea Electric Power Corp.
- Lubelski Wegiel Bogdanka SA
- Malakoff Corp. Bhd.
- MGE Energy Inc.
- New Hope Corp. Ltd.
- NRG Energy Inc.

- NTPC Ltd.
- Okinawa Electric Power Co. Inc./The
- Otter Tail Corp.
- Peabody Energy Corp.
- PGE Polska Grupa Energetyczna SA
- PNM Resources Inc.
- Public Power Corp. SA
- Reliance Infrastructure Ltd.
- Reliance Power Ltd.
- SDIC Power Holdings Co. Ltd.
- Shikoku Electric Power Co. Inc.
- Tata Power Co. Ltd.
- Tenaga Nasional Bhd.
- TransAlta Corp.
- WEC Energy Group Inc.
- Westar Energy Inc.
- Whitehaven Coal Ltd.
- Xcel Energy Inc.
- Yanzhou Coal Mining Co. Ltd.

Menneskerettighetsbrudd

- Atal SA
- Wal-Mart Stores Inc.
- Wal-Mart de Mexico SA de CV
- Zuari Agro Chemicals Ltd.

Krenkelse av individers rettigheter i krig og konflikt

- Africa Israel Investments Ltd.
- Shikun & Binui Lt

Miljøskade

- Bharat Heavy Electricals Ltd.
- Barrick Gold Corp.
- Duke Energy Corp. Inkludert heleide datterselskaper nevnt nedenfor
 - Duke Energy Carolinas LLC
 - Duke Energy Progress LLC
 - Progress Energy Inc.
- Freeport McMoRan Inc.
- Genting Bhd.
- IJM Corp. Bhd.
- MMC Norilsk Nickel PJSC
- POSCO
- Posco Daewoo Corp.
- Rio Tinto Plc.
- Rio Tinto Ltd.
- Ta Ann Holdings Bhd.
- Volcan Cia Minera SAA
- WTK Holdings Bhd.
- Zijin Mining Group Co. Ltd.

Miljøskade og menneskerettighetsbrudd

- Evergreen Marine Corp. (Taiwan) Ltd.
- Korea Line Corp.
- Precious Shipping PCL
- Thoresen Thai Agencies PCL

- Vedanta Ltd. (tidligere kalt Sesa Sterlite, hvor selskapene Madras Aluminium Company og Sterlite Industries Ltd., begge utelukket 31. oktober 2007, var innfusjonert)
- Vedanta Resources Plc.

Korrupsjon

- ZTE Corp.

Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

- Cairn Energy Plc.
- Elbit Systems Ltd.
- Kosmos Energy Ltd.
- Potash Corp. of Saskatchewan
- San Leon Energy Plc.

Liste over selskaper under observasjon per 1. mars 2018

Produksjon av kull eller kullbasert energi

- CMS Energy Corp.
- EDP Energias de Portugal SA
- Endesa SA
- Glow Energy PCL
- Kyushu Electric Power Co. Inc.
- NorthWestern Corp.
- OGE Energy Corp.
- Pinnacle West Capital Corp.
- Portland General Electric Company
- SCANA CORP
- Southern Co./The
- Talen Energy Corp.
- Tohoku Electric Power Co. Inc.

Menneskerettighetsbrudd

- Hansae Yes24 Holdings Co. Ltd.
- Hansae Co. Ltd.

Miljøskade

- Astra International Tbk. PT

Miljøskade og menneskerettighetsbrudd

- Pan Ocean Co Ltd.

Korrupsjon

- Leonardo SpA
- PetroChina Co. Ltd.
- Petroleo Brasileiro SA

Listen blir løpende oppdatert på: nbim.no/no/ansvarlighet/utelukkelse-av-selskaper

Anbefalinger om utelukkelse og observasjon av selskaper

Offentliggjorte tilrådninger og observasjonsbrev

Oversikt over tilrådninger som er offentliggjort etter siste årsmelding

Selskap	Tilrådning	Tilrådning offentliggjort	Norges Banks beslutning	Kriterium
Bharat Heavy Electricals Ltd.	Utelukkelse	5. mai 2017	Utelukkelse	Miljø
PetroChina Co. Ltd.	Utelukkelse	5. mai 2017	Observasjon	Korrupsjon
Leonardo SpA	Utelukkelse	5. mai 2017	Observasjon	Korrupsjon
Eni SpA	Observasjon	5. mai 2017	Eierskapsutøvelse	Korrupsjon
Saipem SpA	Observasjon	5. mai 2017	Eierskapsutøvelse	Korrupsjon
Hansae Co. Ltd.	Utelukkelse	29. juni 2017	Observasjon	Menneskerettigheter
Hansae Yes24 Holdings Co. Ltd.	Utelukkelse	29. juni 2017	Observasjon	Menneskerettigheter
AECOM	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Kjernevåpen
Atal S.A.	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Menneskerettigheter
BAE System Plc.	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Kjernevåpen
Evergreen Marine Corp. (Taiwan) Ltd.	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Miljø og menneskerettigheter
Fluor Corp.	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Kjernevåpen
Honeywell International Inc.	Opprettholde utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse opprettholdt	Kjernevåpen
Huntington Ingalls Industries Inc.	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Kjernevåpen
Korea Line Corp.	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Miljø og menneskerettigheter
Pan Ocean Co. Ltd.	Observasjon	16. januar 2018	Observasjon	Miljø og menneskerettigheter
Precious Shipping PCL	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Miljø og menneskerettigheter
Thoresen Thai Agencies PCL	Utelukkelse	16. januar 2018	Utelukkelse	Miljø og menneskerettigheter

Siden forrige årsmelding er det offentliggjort 15 tilrådninger som omhandler til sammen 18 aksjeselskaper. Av disse har Norges Bank tatt tilrådninger om 12 selskaper til følge.

Selskapene BAE Systems Plc., Fluor Corp. og Huntington Ingalls Industries Inc. ble utelukket på grunnlag av kjernevåpenproduksjon. Utelukkelsen av Honeywell International Inc. ble anbefalt opprettholdt på endret grunnlag. Også dette selskapet er utelukket på grunnlag av kjernevåpenproduksjon.

PetroChina Co. Ltd. og Leonardo SpA ble anbefalt utelukket fordi Etikkrådet vurderte det dithen at begge selskapene hadde vært involvert i omfattende og systematisk korrupsjon, samtidig som de ikke hadde iverksatt tilstrekkelige tiltak for å forebygge, oppdage og håndtere korrupsjon i fremtiden. I vurderingen av fremtidig risiko ble det blant annet lagt vekt på at selskapene opererer i land og i sektorer der korrupsjonsrisikoen er høy. Norges Bank la imidlertid til grunn at selskapenes antikorrupsjonstiltak gir tilstrekkelig grunn til å observere utviklingen fremover i tid.

Rådet vurderte også korrupsjonshandlingene knyttet til Eni SpA og Saipem SpA til å være tilstrekkelig alvorlige til å regnes som grov korrupsjon i henhold til retningslinjene, selv om disse ikke var like systematiske og omfattende som i anklagene knyttet til PetroChina og Leonardo. Når rådet likevel anbefalte å sette Eni og Saipem til observasjon, skyldtes dette at man anså at disse selskapene var kommet lenger i utformingen av effektive antikorrupsjonstiltak enn de to øvrige selskapene. Norges Bank vurderte imidlertid at eierskapsutøvelse gjennom Norges Bank Investment Management ville være bedre egnet til å redusere risikoen for fremtidige normbrudd i disse selskapene enn observasjon.

Utgangspunktet for rådets anbefalinger om utelukkelse av rederiselskapene Evergreen Marine Corp. (Taiwan) Ltd., Korea Line Corp., Precious Shipping PCL og Thoresen Thai Agencies PCL er at selskapene i flere år har avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh og Pakistan, såkalt beaching, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Rådet anser at selskapet gjennom å avhende skip for opphugging på denne måten kan sies å medvirke til grove menneskerettighetsbrudd og alvorlig miljøskade. Selskapet Pan Ocean Co. Ltd. ble anbefalt satt til observasjon på samme grunnlag. I motsetning til de utelukkede selskapene, har Pan Ocean gitt indikasjoner på at dets praksis

med å avhende utrangerte skip på denne måten vil opphøre.

Bharat Heavy Electricals Ltd. ble anbefalt utelukket fordi selskapet bygger et kullfyrt kraftverk svært nær grensen til verdensarvområdet Sundarbans i Bangladesh. Transport til og fra anleggsområdet vil til dels foregå gjennom verdensarvområdet, og det planlegges omfattende mudring i vassdraget som er en vital del av verdensarvområdet. Det indiske selskapet NTPC har driftsansvaret for anlegget og er tidligere anbefalt utelukket på grunn av samme forhold.

Hansae Yes24 Holdings Co. Ltd. og datterselskapet Hansae Co. Ltd. ble anbefalt utelukket på grunn av en uakseptabel risiko for at selskapene er ansvarlige for systematiske brudd på menneskerettigheter i egen virksomhet. Hansae Co. Ltd. har egne fabrikker for produksjon av tekstiler i blant annet Vietnam. Tilråningen er basert på undersøkelser som viser at omfanget av normbrudd har vært stort i flere av selskapets fabrikker i Vietnam og har pågått over lang tid, og at selskapet ikke tidligere har vært i stand til å skape varige forbedringer i arbeidsforholdene. Norges Bank besluttet å sette selskapene til observasjon og mente at tiltak selskapene var i ferd med å gjennomføre for å bedre arbeidsforholdene, ga tilstrekkelig grunn til å observere utviklingen fremover i tid.

Atal SA ble utlukket fordi de i sin virksomhet benytter en kontraktør som har brukt arbeidere fra Nord-Korea. I sin tilråding legger rådet vekt på flere FN-rapporter som sier at nordkoreanske borgere som sendes til andre land for å arbeide, er gjenstand for tvangsarbeid. Selskapet har bekreftet at det har hatt nordkoreanske arbeidere på sitt byggeprosjekt. Etikkrådet anser at Atal har et ansvar for alle arbeidere på sin byggeplass, selv om det er en underleverandør som er den direkte kontraktsmotparten til det nordkoreanske bemanningsselskapet som er nordkoreanernes arbeidsgiver. Gjennom å akseptere bruk av nordkoreanske arbeidere mener rådet at Atal medvirker til grove menneskerettighetsbrudd, herunder tvangsarbeid. Når praksisen fremstår som en akseptert del av Atals forretningspraksis, vurderer rådet at den fremtidige risikoen for grove menneskerettighetsbrudd er uakseptabel.

Sammendrag av tilrådninger og observasjonsbrev offentliggjort etter siste årsmelding.

BHARAT HEAVY ELECTRICALS LTD.
Avgitt 8. desember 2016

Etikkrådet anbefaler å utelukke Bharat Heavy Electricals Ltd. (BHEL) fra Statens pensjonsfond utland på grunn av en uakseptabel risiko for at selskapet gjennom sin virksomhet i Khulna, Bangladesh er ansvarlig for alvorlig miljøskade.

BHEL er tildelt kontrakten med å bygge et stort kullkraftverk sør i Bangladesh. Kraftverket skal bygges nær grensen for det nasjonale verneområdet Sundarbans, verdens største mangroveskog. Hele området er også Ramsarområde. Området har høy biodiversitet og store verneverdier med blant annet bengalsk tiger og elvedelfiner. Innenfor verneområdet er det to verdensarvområder i Bangladesh, og det er i tillegg ett verdensarvområde på indisk side.

Det er to forhold som utgjør en betydelig risiko for miljøskade i prosjektet. Transport til kraftverket i byggefasen vil i hovedsak skje på kjøl gjennom Sundarbans. Skipsleia inn til oppankringsplassen går svært nær grensen til et av verdensarvområdene. Omlasting og transport vil medføre en økt risiko for uhell og ulykker med utslipp svært nær sårbare områder, og denne risikoen er en direkte følge av kraftverket og dets lokalisering.

En annen risiko er knyttet til at svært store mengder elve- og havbunn skal mudres. Når store mengder masse fjernes fra elvebunnen eller dumpes, fører det til en betydelig økning i partikler som fraktes med vannstrømmene. Det er høy risiko for at denne aktiviteten kan belaste den allerede truede mangrove-skogen og livet i vassdrag og tilstøtende sjøområder, som også er viktig for lokalbefolkningen. Samtidig vil bunnforholdene endres i verneområder for truede elvedelfiner.

Etikkrådet henvendte seg til BHEL første gang 19. mai 2016. Selskapet besvarte ikke da rådets henvendelse, men har senere kommentert et utkast til tilrådning. Selskapet anfører at det ikke er behov for å mudre.

Etikkrådet mener at det neppe er mulig å gjennomføre bygging av et kullkraftverk på denne lokaliteten uten at dette i seg selv utgjør en høy risiko for å påføre miljøet alvorlig skade, selv med omfattende nye tiltak. I denne saken har selskapet heller ikke i tilstrekkelig grad vurdert hva som må gjøres for å beskytte miljøet. Samtidig er det en rekke forhold knyttet til transport som ikke er tilfredsstillende adressert og håndtert. I sum tilsier dette en vesentlig forhøyet risiko for uønskede hendelser i et unikt og svært sårbart område. Rådet legger også betydelig vekt på at UNESCO har uttrykt sterk bekymring for risikoen ved prosjektet, og at IFC sine anbefalinger for slike situasjoner ikke er fulgt. UNESCO har etter en ny vurdering bedt om at prosjektet kanselleres.

Etikkrådet anbefaler å utelukke PetroChina på grunn av risikoen for grov korrupsjon.

PetroChina ble etablert i 1999 og er notert på børsen i New York, Shanghai og Hong Kong. Det er Kinas største produsent og distributør av olje og gass, og spiller en dominerende rolle i olje- og gassindustrien i Kina. Selskapet har virksomhet i 19 land og har en lang rekke datterselskaper.

Kriteriet om grov korrupsjon omfatter aktiv korrupsjon, som innebærer for eksempel betaling av bestikklser for å bli tildelt kontrakter. Kriteriet omfatter imidlertid også passiv korrupsjon, som for eksempel når man mottar bestikklser. Rådet legger til grunn at mottak av bestikklser i et betydelig omfang på lik linje med aktiv korrupsjon er et hinder for sosial og økonomisk utvikling. Det skaper forskjellsbehandling, hindrer sosial rettferdighet, er konkurransevridende og hindrer en bærekraftig økonomisk utvikling. I saker om passiv korrupsjon legger rådet særlig vekt på at korrupsjonen synes å være utbredt i virksomheten, og at ansatte på høyt nivå er direkte involvert.

Omlag 65 tidligere ansatte i PetroChina og ansatte i flere av datterselskapene er etterforsket for å ha mottatt bestikklser blant annet for å tildele underleverandører olje- og gasskontrakter. I noen av sakene strekker korrupsjonsanklagene seg over en tidsperiode fra 1980 og helt frem til 2014. Alle som skal ha vært involvert i korrupsjonssakene, har hatt verv i toppledelsen i ulike divisjoner av PetroChina så vel som i datterselskaper. Sentralt står saken mot tidligere CEO og formann for PetroChina, som var CEO fra 2000–2013 og formann fra 2007–2011. Han er nå domfelt til 16 års fengsel for å ha mottatt 1,9 millioner Euro i bestikklser fra 14 kilder mellom 2004 og 2013. *General Manager* for PetroChina Human Resources ble i 2015 også dømt til fengsel i 20 år for å ha mottatt 6 millioner Euro i årene 2000–2013. Den tidligere viseformannen for PetroChina inntil 2015 og tidligere *Executive Director* i PetroChina, er videre under etterforskning for å ha mottatt bestikklser. *General Manager* i *PetroChina Gas Utilization* ble tiltalt for korrupsjon i 2015, blant annet for å ha mottatt bestikklser og å ha gitt familie og venner fordeler til en verdi av mer enn 31 millioner Euro. I tillegg skal den tidligere *General Manager* i PetroChina International Ltd. samt dets tidligere partisekretær og visepresident, være under etterforskning for korrupsjon, sistnevnte for mottak av bestikklser over en periode på 22 år (1992–2014).

Fra november 2015 og frem til juli 2016 har Etikkrådet vært i kontakt med PetroChina. Selskapet har i liten grad bidratt med informasjon i saken, og har ikke gitt kommentarer til et utkast til tilrådning. PetroChina har i sin kommunikasjon med rådet ikke bestridt korrupsjonssakene. Enkelte saker har selskapet bekreftet, men ellers viser selskapet til at det ikke har relevant informasjon. Etikkrådet har forsøkt å få til et møte med selskapet i Beijing, men selskapet har svart at det foretrekker en skriftlig dialog med rådet.

Olje- og gassbransjen samt bygg- og anleggsbransjen, hvor store offentlige kontrakter er vanlig, eksponerer selskapet for korrupsjonsrisiko. Dette stiller etter rådets oppfatning særlige krav til selskapet om å ha på plass solide systemer og iverksette tiltak som kan forebygge, oppdage og håndtere korrupsjon effektivt. Når mange av selskapets tidligere ledere er anklaget for grov korrupsjon som skal ha funnet sted over lang tid, skjerpes disse kravene ytterligere. Det er selskapet som må godtgjøre at det arbeides tilstrekkelig effektivt for å forhindre korrupsjon.

Rådet har merket seg at PetroChina har forbedret sine interne korrupsjonsforebyggende systemer siden 2014, og at det gjøres en rekke tiltak i dag i flere deler av selskapet for å forebygge korrupsjon. Rådet mener imidlertid at selskapet ikke har gitt tilstrekkelig informasjon om de korrupsjonsforebyggende tiltakene som nå er iverksatt, og det er heller ikke godtgjort hvordan de vil bli effektivt gjennomført

i hele virksomheten. Dette omfatter både vurdering og kartlegging av korrupsjonsrisiko, opplæring i antikorrupsjon, *integrity due diligence* av tredjeparter, varslingssystemet, og overvåking og forbedring.

Rådet viser i sin vurdering også til at selskapets ledelse i stor grad er den samme nå som da korrupsjonshandlingene fant sted. Både styret og konsernledelsen består i stor grad av personer som har innehatt ledende stillinger i PetroChina og/eller morselskapet gjennom lang tid, også da korrupsjonshandlingene fant sted. Holdningene i ledelsen er generelt ansett som meget viktig for å hindre korrupsjon. Når det ikke gjøres utskiftninger i ledelsen etter at selskapet har vært involvert i alvorlige korrupsjonssaker utover de som er domfelt, sender dette etter rådets oppfatning et signal om at selskapet ikke tar de nødvendige grepene for å forhindre fremtidige regelbrudd. Størrelsen på beløpene som har blitt mottatt i bestikkløser, indikerer at PetroChinas ledelse visste, eller burde ha visst, om denne praksisen.

I sin vurdering av fremtidig risiko legger rådet også vekt på at selskapet har gitt mangelfulle svar og ikke kommentert på utkast til tilrådning. I samsvar med omtalen i stortingsmelding nr. 20 (2008–2009) har Etikkrådet i denne saken vektlagt at manglende informasjon om et selskaps atferd, og ikke minst manglende vilje fra selskapet til å bidra med opplysninger, i seg selv kan bidra til at risikoen for medvirkning til uetisk atferd anses uakseptabelt høy.

Rådet legger til grunn at de omfattende antikorrupsjonstiltakene i Kina den siste tiden vil kunne spille en viktig rolle for korrupsjonsforebygging i kinesiske selskaper. Når Etikkrådet likevel konkluderer med at PetroChina bør utelukkes fra SPU, skyldes dette at rådet legger mer vekt på de avdekkede korrupsjonshandlingene, og hvordan selskapet har respondert på disse. I denne vurderingen legger også rådet stor vekt på korrupsjonsrisikoen i den bransje og i de landene hvor selskapet har virksomhet.

Basert på den informasjonen som er tilgjengelig, mener rådet at det foreligger en uakseptabel risiko for at PetroChina på nytt kan bli involvert i grov korrupsjon.

LEONARDO SPA **Avgitt 8. desember 2016**

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Finmeccanica-Leonardo SpA (Leonardo) fra Statens pensjonsfond utland på grunn av risikoen for grov korrupsjon.

Leonardo som er notert på børsen i Milano, har om lag 47 000 ansatte og er det største industrikonsernet i Italia. Selskapet produserer og selger luftfarts-, forsvars- og sikkerhetsutstyr, hovedsakelig i Italia, Storbritannia, USA og Polen, men også i andre land som Tyrkia, Libya, Saudi-Arabia, India, Kina og Russland.

Selskapet er involvert i korrupsjonssaker i fire land. Tidligere styreleder og CEO i Leonardo og CEO i AgustaWestland, tidligere datterselskap og nå en integrert del av gruppen, ble i april 2016 dømt til fengselsstraff for grov korrupsjon i forbindelse med en helikopteravtale i India. Flere av selskapets avtaler om salg av forsvarsmateriell blir etterforsket av italienske, indiske, algeriske og sørkoreanske myndigheter. På bakgrunn av den foreliggende informasjonen kan det se ut som om selskapets samarbeidspartnere og agenter har videreformidlet bestikkløser til offentlige tjenestemenn i disse landene for å vinne kontrakter på vegne av selskapet helt frem til oktober 2014. Det vises videre til at ytterligere én kontrakt ble annullert av Høyesterett i Panama i 2015 grunnet korrupsjonsanklager.

Fra oktober 2014 og frem til september 2016 har Etikkrådet vært i dialog med Leonardo, både gjennom skriftlig kommunikasjon og i møter. Selskapet har bidratt med informasjon i saken og har også gitt kommentarer til et utkast til tilrådning.

Leonardo har fremhevet at samtlige korrupsjonsanklager ikke er rettet mot selskapet som sådan, og at alle fakta dessuten relaterer seg til den tidligere ledelsen. Etikkrådet antar likevel at det i et selskap der toppledelsen er involvert i omgåelsen av egne rutiner, er grunn til å tro at risikoen for regelbrudd er betydelig, og at det skal mer til for en kulturendring enn der korrupsjonen skjer lenger ned i systemet og mer sporadisk. Selskapets holdning til anklagene kan også gi inntrykk av en ansvarsfraskrivelse.

Etikkrådet gjør ingen vurderinger av straffeskyld, men legger vekt på hvorvidt det synes som om interne regler og retningslinjer er brutt, og om det derfor foreligger korrupsjonsrisiko. På bakgrunn av det som er kjent om alle korrupsjonsanklagene, mener rådet at tidligere interne systemer må ha sviktet.

Etikkrådet har merket seg at Leonardo i 2013 gjorde omfattende endringer i styret og konsernledelsen som følge av at det ble avdekket omfattende korrupsjon. I 2013 nedsatte styret også en ekspertkomité som skulle gi råd om hvordan internkontrollen og antikorrupsjonsprogrammet kunne forbedres. I lys av dette skulle en vente at selskapet innen rimelig tid ville iverksette tiltak i tråd med internasjonale standarder for bestep praksis for korrupsjonsbekjempelse. Samtidig som selskapet nedsatte den eksterne komitéen, synes det imidlertid som om det fortsatt ble inngått avtaler i strid med interne retningslinjer, for eksempel ved at det ikke ble gjort en tilstrekkelig omfattende *due-diligence*.

Leonardo opererer i en rekke land der korrupsjonsrisikoen er høy. For eksempel rangerer Libya, Russland og Kina etter internasjonale indekser i høyeste kategori når det gjelder antatt risiko for korrupsjon. Forsvarsbransjen, hvor store offentlige kontrakter er vanlig og dessuten gjenstand for hemmelighold, eksponerer selskapet for ytterligere korrupsjonsrisiko. Et viktig element i et antikorrupsjonsprogram er en løpende kartlegging av korrupsjonsrisiko. Selskapet har gjort en gjennomgående vurdering av all risiko i 2015, men har ikke dokumentert overfor rådet at det har et system der korrupsjonsrisiko løpende blir vurdert internt og motvirket effektivt.

Leonardo bruker agenter i forbindelse med offentlige anbud i mange land, og de lønnes med såkalte sukseshonorarer. Rådet legger til grunn at den forholdsvis omfattende agentbruken utgjør den største korrupsjonsrisikoen i selskapets virksomhet. Selskapet sier at det gjør omfattende *due-diligence*-vurderinger av tredjeparter. Likevel ble det i 2015 kjent at én av selskapets agenter skal ha bestukket en offentlig tjenestemann i Sør-Korea uten at selskapets systemer har fanget dette opp. Selskapet uttaler at det nå vil angripe denne risikoen ved å oppfordre egne ansatte til å bruke agenter i mindre grad enn før. Rådet mener at den varslede nedskaleringen av agentbruk i utgangspunktet er viktig, men at den likevel er vanskelig å legge vekt på fordi det ikke foreligger konkrete planer for når og hvordan nedskaleringen skal gjøres, og hva det endelige målet skal være. Det synes dessuten som om dette burde ha vært tatt tak i allerede da korrupsjonsanklagene ble kjent for noen år siden. Samtlige korrupsjonsanklager involverer agenter. Videre mener rådet at det er en klar svakhet ved antikorrupsjonsprogrammet at agenter ikke gis opplæring i antikorrupsjon. Dette bør være en viktig del av det forebyggende arbeidet selskapet gjør, og det gis prioritet i andre selskaper som er sammenlignbare med Leonardo.

Leonardo etablerte i 2015 varslingskanaler der ansatte oppfordres til å rapportere om regelbrudd. Selskapet har i sin dialog med rådet uttalt at det aldri har blitt varslet om korrupsjon i virksomheten. Sett i lys av den korrupsjonsprofilen et selskap som Leonardo har, kan et fravær av slike varslinger være et tegn på at selskapets antikorrupsjonsarbeid ikke er godt kommunisert nedover i organisasjonen, at ansatte ikke oppfordres til å varsle i tilstrekkelig grad, og at systemene ikke fungerer som de burde.

Når Leonardo er involvert i alvorlige korrupsjonssaker der korrupsjon skal ha pågått til ganske nylig, og når selskapet fortsatt opererer i svært korrupsjonsutsatte land uten samtidig på tilstrekkelig måte å godtgjøre at det arbeides effektivt for å forhindre regelbrudd, anser rådet at det foreligger en uakseptabel risiko for at selskapet på nytt kan bli involvert i grov korrupsjon.

Etikkrådet anbefaler å sette Eni SpA til observasjon på grunn av risikoen for grov korrupsjon.

Eni SpA (Eni) er et italiensk energiselskap. Virksomheten omfatter leting, utvinning og produksjon, samt transport og raffinering av olje og gass. Eni har virksomhet i 66 land. Per 31. desember 2015 hadde Eni 245 datterselskaper og 53 ulike fellesforetak og 29 000 ansatte.

Eni og de to tidligere datterselskapene Snamprogetti og Saipem inngikk i 2010 en såkalt *Deferred Prosecution Agreement* med amerikanske justismyndigheter vedrørende bestikkelser betalt i et tiår i Nigeria av et *joint venture* som Snamprogetti var en del av. Samtidig som denne avtalen ble inngått, skal Eni ha forhandlet om en kontrakt av stor verdi i samme land som påtalemyndighetene i Italia og i Nigeria nå knytter korrupsjonsmistanker til. Det som er av betydning for rådets vurdering i denne saken, er at Eni i 2007 og i 2010 har inngått i forhandlinger med et selskap som ifølge Enis egne risikovurderinger, allerede i 2007 sannsynligvis var eid av en tidligere nigeriansk petroleumminister som i Frankrike var dømt til 3 år i fengsel for hvitvasking i 2007 og senere idømt 8 millioner Euro i bot i 2009 for dette forholdet av en fransk ankedomstol. Saken i Algerie gjelder bestikkelser som det tidligere datterselskapet Saipem skal ha betalt mellom 2006–2010.

Fra juni 2015 og frem til oktober 2016 har Etikkrådet vært i dialog med Eni, både gjennom skriftlig kommunikasjon og i møter. Selskapet har bidratt med informasjon i saken og har også gitt kommentarer til et utkast til tilrådning. Eni har i sin dialog med rådet understreket at selskapet ikke er funnet strafferettslig skyldig i noen av korrupsjonsanklagene.

Etikkrådet gjør ingen vurderinger av straffeskyld. På bakgrunn av det som nå er kjent om alle korrupsjonsanklagene, mener rådet imidlertid at tidligere interne systemer ser ut til å ha sviktet, og at mangler ved internkontrollen synes å ha tillatt at korrupsjon kunne finne sted i virksomheten.

Eni opererer i en rekke land der korrupsjonsrisikoen er høy. For eksempel rangerer Angola, Libya, Irak, Venezuela, Nigeria, Republikken Kongo, Russland og Kasakhstan i høyeste kategori når det gjelder antatt risiko for korrupsjon etter Transparency Internationals *Corruption Perception Index*, 2015. Olje- og gassbransjen samt bygg- og anleggsbransjen hvor store offentlige kontrakter er vanlig, eksponerer også selskapet for korrupsjonsrisiko. Dette stiller etter rådets oppfatning særlige krav til selskapet om å ha på plass solide systemer og iverksette tiltak som kan forebygge, oppdage og håndtere korrupsjon effektivt. Når flere av selskapets nåværende og tidligere ledere er anklaget for grov korrupsjon som skal ha funnet sted i mange land, skjerpes disse kravene ytterligere.

Rådet har merket seg at Eni har forbedret sine interne korrupsjonsforebyggende systemer siden 2009, og at det gjøres en rekke tiltak i dag i flere deler av selskapet for å forebygge korrupsjon. Rådet mener imidlertid at Eni frem til nå ikke har godtgjort at antikorrupsjonsprogrammet vil bli effektivt gjennomført i hele virksomheten. Dette omfatter særlig tonen fra toppen, risikovurderinger og opplæring i antikorrupsjon. Det vises også til at en av de personene som nå er tiltalt i Algerie-saken, i 2014 ble forfremmet til *Chief Upstream Officer* i Enis konsernledelse, samt at tidligere CEO nå også er tiltalt for korrupsjon i Algerie. Endelig vises det til at *Chief Development, Operations and Technology Officer* siden 2014 og tidligere CEO er involvert i Nigeria-saken som gjelder oppkjøpet av OPL-245. Uavhengig av utfallet av disse sakene mener rådet at anklagene gjør det vanskelig for konsernledelsen å kommunisere både internt og til forretningspartnere en nulltoleranse for korrupsjon.

Når rådet ikke anbefaler å utelukke Eni, men å sette selskapet til observasjon, skyldes dette at Eni helt nylig har gjort organisatoriske endringer som forankrer ansvaret for etterlevelse tydeligere. Særlig legger rådet vekt på det nye *Integrated Compliance Department* som skal ha alt ansvar for etterlevelse, herunder antikorrupsjon. Selskapet har informert om flere nye tiltak som f. eks. *focal points* i datterselskapene som ikke er børsnoterte, endringer i vurderingen av korrupsjonsrisiko og egenvurderinger av effektiviteten av klasseromsopplæringen. Videre legger rådet vekt på at Eni ikke lenger har kontroll over Saipem. Korrupsjonsrisikoen i selskapet synes dermed å være redusert. Rådet legger imidlertid til grunn at flere av disse tiltakene er nye. Det avgjørende for vurderingen av fremtidig risiko er hvordan de nå blir iverksatt i virksomheten.

Rådet vil i løpet av de kommende to årene følge med på utviklingen i de korrupsjonssakene som pågår i rettssystemet, samt hvordan styret ansvarliggjør ansatte som er involvert i korrupsjon i disse og i andre saker som fanges opp, for eksempel gjennom internkontrollen. Rådet vil også legge vekt på om styret og konsernledelsen fremover etablerer og gjennomfører et antikorrupsjonsprogram som forebygger korrupsjon effektivt. Dersom det oppstår fornyet tvil om ledelsens ansvarstagende, vil vilkåret for utelukkelse kunne være oppfylt.

SAIPEM SPA
Avgitt 20. desember 2016

Etikkrådet anbefaler å sette Saipem S.p.A til observasjon på grunn av risikoen for grov korrupsjon.

Saipem S.p.A (Saipem) er et av verdens største oljeserviceselskaper. Det ble stiftet i 1950 og var heleid datterselskap av Eni frem til 1984 da det ble notert på børsen i Milano. Selskapet har 45 000 ansatte, og det har virksomhet i 70 land.

Saipem er involvert i flere korrupsjonssaker i ulike land i verden. Den alvorligste og best dokumenterte saken gjelder korrupsjon i Algerie mellom 2006-2010. Saipem er tiltalt for at en av selskapets agenter over flere år skal ha betalt totalt 221 millioner USD i bestikklser til algeriske Sonatrach og til den tidligere energiministeren i landet. I juli 2016 fikk en tidligere toppleder en tilståelsesdom, og selskapet og ytterligere tre tidligere toppledere er tiltalt i Italia i det samme saksforholdet. Straffesaken er berammet til desember 2016.

Fra april 2014 og frem til september 2016 har Etikkrådet vært i dialog med Saipem, både gjennom skriftlig kommunikasjon og i møter. Selskapet har bidratt med informasjon i saken og har også gitt kommentarer til et utkast til tilrådning. Saipem har fremhevet at den interne etterforskning som ble gjort av anklagene i Algerie, har konkludert med at Saipem ikke har betalt bestikklser til offentlige tjenestemenn i Algerie, hvilket er en forutsetning for straffskyld i denne saken etter nasjonal og amerikansk lovgivning.

Etikkrådet gjør ingen vurderinger av straffskyld, men legger vekt på hvorvidt det synes som om interne regler og retningslinjer er brutt, og om det derfor foreligger korrupsjonsrisiko. På bakgrunn av det som nå er kjent om saken i Algerie, mener rådet at tidligere interne systemer ser ut til å ha sviktet, og at mangler ved internkontrollen synes å ha tillatt at korrupsjon kunne finne sted over flere år i Algerie.

Saipem opererer i mange land der korrupsjonsrisikoen etter internasjonale indekser er ansett å være høy. Olje- og gassbransjen samt bygg- og anleggsbransjen hvor store offentlige kontrakter er vanlig, eksponerer også selskapet for korrupsjonsrisiko. Selskapet må hele tiden inngi nye anbud og er avhengig av en lang rekke leverandører. Det å finne leverandører for utstyr til bygg- og anleggsarbeidet er en utfordrende prosess som forutsetter at selskapet har full kontroll over egne ansatte. Dette skjerper etter rådets oppfatning kravene til selskapet om å ha på plass solide systemer og iverksette tiltak som kan forebygge, oppdage og håndtere korrupsjon effektivt. Det er Saipem som har bevisbyrden for at det arbeides målrettet og effektivt for å forebygge korrupsjon.

Slik Etikkrådet har oppfattet det, tok Saipem i 2013 avgjørende skritt for å få på plass viktige regler og rutiner samt organisatoriske strukturer for korrupsjonsforebygging. Selskapet har også gjort omfattende endringer i styret og i konsernledelsen som følge av at det ble avdekket omfattende korrupsjon i virksomheten i 2013. Dette kan i seg selv gi signal om en ny kurs. Selskapet iverksatte også forholdsvis omfattende forebyggende tiltak umiddelbart etter at Algerie-saken ble avdekket i 2013, samt at korrupsjonsetterforskningene har fått direkte konsekvenser for ansatte som er involvert i disse. Ingen i den nåværende toppledelsen eller i selskapet for øvrig som er implisert i de pågående etterforskningene, arbeider lenger i Saipem.

På bakgrunn av den foreliggende skriftlige informasjonen og etter samtaler med selskapet, mener Etikkrådet at Saipem imidlertid ikke har godtgjort i tilstrekkelig grad at det nåværende antikorrupsjonsprogrammet effektivt forebygger korrupsjon i fremtiden. Det er flere forhold som ligger til grunn for dette, blant annet selskapets vurderinger av korrupsjonsrisiko og rapporteringen av antatte regelbrudd. Når rådet likevel ikke vil anbefale utelukkelse, men heller at selskapet settes til observasjon, skyldes dette at rådet er i tvil om hvorvidt ytterlige varslede tiltak i stor nok grad vil kunne redusere risikoen for gjentakelse. Saipem har forholdsvis nylig tatt flere skritt i riktig retning. Rådet har her vektlagt at det er sannsynlig at internkontrollen vil bli forbedret fremover. Selskapet vurderer å etablere et uavhengig organ som vil få det fulle og hele ansvar for etterlevelse, herunder antikorrupsjonsprogrammet. Med dette kan flere av de tilsynelatende manglene ved det forebyggende arbeidet bli avhjulpet. Rådet har her også vektlagt at styret har gitt en ekstern konsulent i oppdrag å kartlegge eventuelle svakheter ved gjennomføringen av det eksisterende anti-korrupsjonsprogrammet i de viktigste datterselskapene og der korrupsjonsrisikoen etter all sannsynlighet er størst. Konsulenten vil også gi råd om eventuelle behov for forbedringer.

Rådet mener at det vil være hensiktsmessig å vurdere denne saken på nytt om et par år. Etikkrådet legger til grunn at det skal en betydelig og kontinuerlig innsats til for å snu kulturen i Saipem, og rådet vil da se hen til hvilke tiltak som er gjort i så henseende. Rådet vil videre legge vekt på hvorvidt Saipem kan dokumentere at det gjøres en målrettet vurdering og kartlegging av korrupsjonsrisiko, at opplæringen og varslingssystemene er tilstrekkelig effektive, at selskapet har en målrettet plan for å overvåke og forbedre antikorrupsjonsprogrammet og implementeringen av dette, og at antikorrupsjonsarbeidet er synlig forankret i den øverste konsernledelsen og i styret.

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Hansae Yes24 Holdings Co. Ltd. (Hansae Yes24) og datterselskapet Hansae Co. Ltd. (Hansae) fra SPU på grunn av arbeidsforholdene ved selskapets tekstilfabrikker.

Hansae har 11 datterselskaper som produserer tekstiler og klær i fem land i Sørøst Asia. Hansae Yes24 er selskapets største eier og har bestemmende innflytelse over Hansae. Begge selskapene er børsnotert i Sør-Korea.

Etikkrådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at HansaeYes24 og Hansae medvirker til eller er ansvarlig for systematiske brudd på internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter.

At menneskerettighetskrenkelser er systematiske, innebærer at bruddene har et betydelig omfang – at de er tallrike, at det er forskjellige typer rettigheter som krenkes, eller at de foregår i mange enheter i selskapet. Rådet legger til grunn at «systematisk» innebærer et krav om akkumulering av slike krenkelser som ikke fremstår som isolerte brudd, men som utgjør et handlingsmønster. I saker der brudd på arbeidstakerrettigheter skjer i selskapers egen virksomhet, har selskaper et selvstendig og direkte ansvar for sine ansatte og for å hindre at deres arbeidstakerrettigheter krenkes. Rådet mener at terskelen for hva som kan aksepteres av normbrudd i selskapets egen virksomhet, må være lavere enn hva som kan aksepteres, når et selskap medvirker til andres normbrudd.

I vurderingen av risiko for nye menneskerettighetsbrudd legger rådet vekt på hvordan et selskap tidligere har respondert når normbrudd har blitt avdekket, og hva selskapet har gjort for å hindre at normbrudd skjer igjen.

Tilrådingen er i hovedsak basert på inspeksjonsrapporter om arbeidsforholdene ved Hansae Vietnams fabrikker i perioden oktober 2015 til oktober 2016 fra de amerikanske organisasjonene Fair Labor Association (FLA) og Worker Rights Consortium (WRC).

Arbeidsforholdene som ble avdekket ved Hansae Vietnam, omfattet blant annet lovbrudd knyttet til helse, miljø og sikkerhet, herunder overarbeid som medførte at arbeidere besvimte ved symaskinene, restriksjoner på ansattes bruk av toaletter og trakassering, manglende brannsikkerhet, tvungen overtid, ulovlige restriksjoner på sykefravær, usaklige oppsigelser, diskriminering og manglende organisasjonsfrihet. Normbruddene har foregått i flere av Hansae Vietnams fabrikker og ser ut til å foregå ved Hansaes datterselskap, Costec, i Myanmar.

Ikke alle bruddene kan karakteriseres som menneskerettighetsbrudd og er isolert sett ikke grove, men omfattende. De viser at nasjonale lover ikke følges, at tiltak ikke gjennomføres, og at det i liten grad skjer en kontroll og oppfølging fra ledelsens side for å sikre at krav knyttet til arbeidsforhold faktisk gjennomføres i fabrikkene. FLA fant 81 brudd på sine retningslinjer og har pålagt Hansae Vietnam å gjennomføre rundt 250 tiltak gjennom en corrective action plan. Ifølge FLA-rapporten har Hansae Vietnam allerede gjennomført mange tiltak, og ytterligere tiltak skal gjennomføres i 2017.

Brudd på arbeidstakerrettigheter har blitt påpekt i Hansae gjennom mange år. Både kunder og organisasjonen Better Work inspiserer fabrikkene jevnlig. Better Work har for eksempel i flere av de årlige rapportene påpekt mangler ved brannsikringen og begrensninger av organisasjonsfriheten. Disse forholdene ble likevel fortsatt observert av WRC i 2016. Etikkrådet legger til grunn at selskapet så langt ikke har hatt et system for å forhindre, avdekke og avhjelpe brudd på arbeidstakerrettigheter.

Rådet har kommunisert med Hansae flere ganger i løpet av det siste året og har også hatt et møte med selskapet. Hansae Vietnam er i ferd med å rette opp mange av normbruddene som et resultat av inspeksjonene i 2016. Etter møtet med rådet i september, har Hansae informert om at selskapet har innsatt ny ledelse ved Hansae Vietnam. Selskapet har engasjert et amerikansk advokatfirma med erfaring på menneskerettighetsområdet for å evaluere selskapets policy og tiltak og foreslå forbedringer i ledelses-systemer og implementering av beste praksis. Rådet er også kjent med at Hansae har hyret inn eksperter for å bistå selskapet med å bedre dialogen mellom ansatte og fabrikkledere og med opplæring av fabrikkledere ved Hansae Vietnam.

Rådet har merket seg at selskapet nå arbeider med å forbedre arbeidsforholdene ved Hansae Vietnam. Etikkrådet legger likevel vekt på at brudd på arbeidstakerrettigheter i selskapet er blitt påpekt gjennom mange år, og at Hansae også tidligere har forpliktet seg til å rette opp normbrudd i egen virksomhet uten at dette har ført til varige forbedringer. Etikkrådet mener at Hansae må skape forutsetninger for en permanent bedring av arbeidsforholdene, ikke bare ved fabrikkene i Vietnam, men i alle selskapets fabrikker. Det krever en betydelig holdningsendring til arbeidstakerrettigheter i konsernet og et gjennomgripende system der konsernet kommuniserer at normbrudd er uakseptable, og tar ansvaret for å kartlegge risiko, avdekke brudd, adressere avvik og innføre et styringssystem der etterlevelse av lover og interne retningslinjer får konsekvenser. Det er ikke tilstrekkelig å respondere fragmentarisk og reaktivt på normbrudd i den enkelte fabrikk etter hvert som de blir påpekt, slik Hansae hittil har gjort.

Selv om Hansae nå er innstilt på å gjøre endringer også i andre av selskapets datterselskaper og fabrikker, er det ikke klart for rådet hvordan eller når dette vil skje. En endring i kultur, ledelse og organisering på områder som ikke utelukkende er knyttet til fortjeneste, vil være krevende og sannsynligvis ta lang tid. I lys av at selskapets arbeid med en mer systematisk tilnærming til arbeidstakerrettigheter synes å være i startfasen, at omfanget av normbrudd har vært stort i flere av selskapets fabrikker og har pågått over lang tid, og at selskapet ikke tidligere har vært i stand til å skape varige forbedringer i arbeidsforholdene, mener Etikkrådet at det fortsatt er en uakseptabel risiko for at Hansae vil være ansvarlig for systematiske brudd på arbeidstakerrettigheter.

AECOM
Avgitt 22. april 2016

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet AECOM fra Statens pensjonsfond utland (SPU) på grunnlag av selskapets produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

Bakgrunnen for anbefalingen er selskapets sentrale rolle i virksomheten ved statlige anlegg for blant annet utvikling, testing, vedlikehold og lagring av stridshodene til kjernevåpen. I tråd med tidligere praksis har Etikkrådet lagt til grunn at slik virksomhet må anses å utgjøre produksjon av kjernevåpen og dermed utgjøre grunnlag for utelukkelse av selskapet fra SPU.

ATAL SA
Avgitt 25. august 2017

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Atal SA fra Statens pensjonsfond utland på grunn av en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til grove menneskerettighetsbrudd. Atal er et polsk eien-
domsutviklingsselskap. Selskapet bruker en underleverandør som har benyttet nordkoreanske arbeidere på Atals byggeplass.

Rådet legger til grunn flere separate rapporter som viser at situasjonen for nordkoreanske arbeidere i utlandet er av en slik karakter at den er å anse som tvangsarbeid. To elementer må til for å gjøre en arbeidssituasjon til tvangsarbeid – at en person blir satt i arbeid ufrivillig, og at arbeidet utføres under trussel om straff. Ufrivilligheten består i at arbeiderne blir sendt av regimet til en arbeidssituasjon i utlandet som de ikke vet hva er. De kan ikke velge å avbryte arbeidet, ettersom de er blitt fratatt sine pass og mobiltelefoner, er under konstant overvåkning og må oppholde seg på arbeidsplassen eller der de bor. Arbeidet skjer under trussel om straff. De må fortsette å arbeide under trusler om at familien i hjemlandet ellers kan bli utsatt for straff.

Selskapet har bekreftet at det har vært nordkoreanske arbeidere på dets byggeprosjekter. Etikkrådet anser at Atal har et ansvar for alle arbeidere på sin byggeplass, selv om det er en underleverandør som er den direkte kontraktsmotparten til det nordkoreanske bemanningsselskapet, som er nordkoreanernes arbeidsgiver. Gjennom å akseptere bruk av nordkoreanske arbeidere mener rådet at Atal medvirker til grove menneskerettighetsbrudd, herunder tvangsarbeid.

Når dette fremstår som en akseptert del av Atals forretningspraksis, gjør dette at den fremtidige risikoen for grove menneskerettighetsbrudd blir uakseptabel.

BAE SYSTEMS PLC.
Avgitt 17. mars 2016

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet BAE Systems Plc. (BAE) fra Statens pensjonsfond utland på grunnlag av selskapets produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

BAE inngikk i 2015 en 8 års avtale med amerikanske myndigheter om vedlikehold og oppgraderinger av de amerikanske Trident og Minuteman III-missilene. Dette er missiler som ikke har noen annen funksjon enn å føre kjernevåpen. Etikkrådet har tidligere lagt til grunn at tilvirkning, vedlikehold og oppgraderinger av slike missiler kan sidestilles med første gangs produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen og dermed danner grunnlag for utelukkelse av selskaper fra SPU.

**FLUOR CORP., HUNTINGTON INGALLS INDUSTRIES INC.,
HONEYWELL INTERNATIONAL INC.**
Avgitt 22. april 2016

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapene Fluor Corp. (Fluor) og Huntington Ingalls Industries Inc. (HII) fra Statens pensjonsfond utland (SPU) på grunnlag av selskapenes produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen. Etikkrådet anbefaler i tillegg å opprettholde utelukkelsen av selskapet Honeywell International Inc. (Honeywell).

Selskapet Savannah River Nuclear Solutions LLC (SRNS) eies som et joint venture av selskapene Fluor, Newport News Nuclear Inc. (NNN) og Honeywell International Inc. NNN er et heleid datterselskap av HII.

Ved SRNS tilvirkes tritium, en radioaktiv isotop av hydrogen, som er en sentral komponent i stridshodet til kjernevåpen. Tritium har en naturlig halveringstid på 12,3 år, hvilket innebærer at det stadig må gjenvinnes fra helium-3 (en ikke-radioaktiv isotop av helium) for å opprettholde funksjonen til stridshodene. SRNS er den eneste produsenten i USA av tritium til dette formålet, og tritiumproduksjonen ved SRNS har ikke noe annet formål enn opprettholdelse av stridshodenes funksjon. Etikkrådet har ansett denne virksomheten å utgjøre produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

I tillegg har Etikkrådet lagt vekt på at HII sine heleide datterselskap NNN leverer utstyr for underjordisk testing av kjernevåpenkomponenter ved Los Alamos National Laboratory (LANL), og at Honeywell produserer enkelte komponenter til kjernevåpen ved det statlige Federal Manufacturing and Technologies (FM&T) i Missouri.

EVERGREEN MARINE CORP. (TAIWAN) LTD.
Avgitt 29. juni 2017

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Evergreen Marine Corp. (Taiwan) Ltd. (Evergreen Marine) fra Statens pensjonsfond utland. Evergreen Marine er et taiwansk rederiselskap som eier og opererer containerskip under merkevaren Evergreen Line.

Utgangspunktet for rådets vurdering er at rederiselskapet Evergreen Marine i flere år har avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh, såkalt *beaching*, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Rådet anså at selskapet gjennom å avhende skip for opphugging på denne måten kunne sies å medvirke til grove menneskerettighetsbrudd og alvorlig miljøskaide. Det foreligger ikke indikasjoner på at selskapet vil slutte å avhende skip til beaching.

Etikkrådet vil på nytt vurdere grunnlaget for utelukkelsen av selskapet dersom det løper fire år uten at selskapet har avhendet skip til beaching, eller før dette, dersom selskapet opplyser at denne praksisen har opphørt.

KOREA LINE CORP.
Avgitt 29. juni 2017

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Korea Line Corporation (KLC) fra Statens pensjonsfond utland. KLC er et sørkoreansk rederiselskap som eier og opererer bulkskip og LNG-tankere.

Utgangspunktet for rådets vurdering er at rederiselskapet KLC i flere år har avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh og Pakistan, såkalt beaching, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Rådet anså at selskapet gjennom å avhende skip for opphugging på denne måten kan sies å medvirke til grove menneskerettighetsbrudd og alvorlig miljøskade. Det foreligger ikke indikasjoner på at selskapet vil slutte å avhende skip til beaching.

Etikkrådet vil på nytt vurdere grunnlaget for utelukkelsen av selskapet dersom det løper fire år uten at selskapet har avhendet skip til beaching, eller før dette, dersom selskapet opplyser at denne praksisen har opphørt.

PAN OCEAN CO. LTD.
Avgitt 29. juni 2017

Etikkrådet anbefaler å sette selskapet Pan Ocean Co. Ltd. til observasjon. Pan Ocean er et sør-koreansk rederiselskap som eier og opererer bulk-, container og tankskip.

Utgangspunktet for rådets vurdering er at rederiselskapet Pan Ocean har avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh, såkalt beaching, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Rådet anså at selskaper gjennom å avhende skip for opphugging på denne måten kan sies å medvirke til grove menneskerettighetsbrudd og alvorlig miljøskade.

I sin vurdering av risiko for selskapets fremtidige medvirkning til slike normbrudd har Etikkrådet lagt vekt på at selskapet sier at det så langt som mulig heretter vil forsøke å ta de nødvendige hensyn så deres skip ikke avhendes til beaching. Etikkrådet oppfatter ikke dette som et sterkt forpliktende utsagn fra selskapets side, men ser det likevel som et positivt signal om en endring av fremtidig praksis.

Etikkrådet vil vurdere grunnlaget for observasjonen dersom det løper fire år uten at selskapet har avhendet skip til beaching. Rådet kan gjøre en slik vurdering tidligere dersom selskapet kommer med en mer forpliktende uttalelse om at denne praksisen har opphørt. Dersom selskapet avhender ytterligere skip til beaching, vil Etikkrådet anbefale at det utelukkes fra SPU.

PRECIOUS SHIPPING PCL
Avgitt 29. juni 2017

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Precious Shipping PCL fra Statens pensjonsfond utland. Precious Shipping PCL er et thailandsk rederiselskap som hovedsakelig eier og opererer bulkskip.

Utgangspunktet for rådets vurdering er at rederiselskapet Precious Shipping PCL i flere år har avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh og Pakistan, såkalt beaching, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Rådet anser at selskapet gjennom å avhende skip for opphugging på denne måten kan sies å medvirke til grove menneskerettsbrudd og alvorlig miljøskade. Det foreligger ikke indikasjoner på at selskapet vil slutte å avhende skip til beaching.

Etikkrådet vil på nytt vurdere grunnlaget for utelukkelsen av selskapet dersom det løper fire år uten at selskapet har avhendet skip til beaching, eller før dette, dersom selskapet opplyser at denne praksisen har opphørt.

THORESEN THAI AGENCIES PCL
Avgitt 29. juni 2017

Etikkrådet anbefaler å utelukke selskapet Thoresen Thai Agencies PCL (TTA) fra Statens pensjonsfond utland. TTA er et thailandsk rederiselskap som eier og opererer blant annet bulkskip.

Utgangspunktet for rådets vurdering er at rederiselskapet TTA i flere år har avhendet utrangerte skip ved å sende disse til opphugging på strender i Bangladesh, såkalt beaching, hvor arbeidsforholdene er svært dårlige og forurensning av miljøet betydelig. Rådet anser at selskapet gjennom å avhende skip for opphugging på denne måten kan sies å medvirke til grove menneskerettsbrudd og alvorlig miljøskade. Det foreligger ikke indikasjoner på at selskapet vil slutte å avhende skip til beaching.

Etikkrådet vil på nytt vurdere grunnlaget for utelukkelsen av selskapet dersom det løper fire år uten at selskapet har avhendet skip til beaching, eller før dette, dersom selskapet opplyser at denne praksisen har opphørt.

Norges Bank, 14. mars 2017

Etikkrådets observasjonsbrev til Norges Bank om Petroleo Brasileiro SA

I desember 2015 tilrådte Etikkrådet å sette selskapet Petroleo Brasileiro SA (Petrobras) til observasjon på grunn av risikoen for grov korrupsjon. Toppledere i selskapet og dets viktigste leverandører hadde tilsynelatende i over et tiår organisert et system hvor store bestillinger ble betalt til toppolitikere, politiske partier og embedsmenn. Flere av selskapets toppledere mottok også store returprovisjoner. Rådet mente at selskapet ikke hadde godtgjort at korrupsjonsforebyggende prosedyrer ble effektivt implementert i virksomheten, men anbefalte likevel ikke å utelukke selskapet, men heller å sette det til observasjon fordi selskapets anti-korrupsjonsprosedyrer nylig var etablert. Videre kunne den omfattende etterforskningen i Brasil, den negative oppmerksomheten selskapet hadde fått nasjonalt og internasjonalt, samt ny anti-korrupsjonslovgivning i Brasil redusere risikoen for gjentakelse.

Norges Bank besluttet 27. januar 2016 å sette Petrobras til observasjon og ba samtidig Etikkrådet om å følge utviklingen i saken. Rådet har i 2016 fulgt med på hvordan selskapet arbeider med utvikling og gjennomføring av sitt program for korrupsjonsbekjempelse. Rådet har også observert hvordan selskapet håndterer etterforskning av korrupsjonshendelser som ligger tilbake i tid, og fulgt med på om det har dukket opp påstander om nye tilfeller av korrupsjon.

Rådet har hatt møter med Petrobras i oktober og desember 2016 og i januar 2017. Selskapet har også fått anledning til å gi merknader til et utkast til denne rapporten.

Dette er rådets første årlige rapport om saken til Norges Bank.

Sentrale hendelser siden tilrådingen ble avgitt i desember 2015

Etterforskningen i Brasil av korrupsjonssakene knyttet til Petrobras ble igangsatt i 2014, men har fortsatt med full tyngde også i 2015 og 2016. Ifølge påtalemyndigheten i Brasil har det så langt blitt utferdiget 57 tiltalebeslutninger mot 260 enkeltpersoner i Lava Jato-saken.¹ Så langt har over 100 forretningsmenn, agenter og politikere blitt domfelt for korrupsjon i førstinstansen, inkludert seks tidligere ledere i Petrobras.^{2,3} Av disse seks har fem inngått utenrettslige forlik og erkjent korrupsjon. Ytterligere tre tidligere ansatte i selskapet er tiltalt for korrupsjon. En rekke multinasjonale selskaper som var leverandører til Petrobras, er også under etterforskning, og enkelte av disse har inngått utenrettslige forlik der de har erkjent korrupsjon.^{4,5}

Petrobras har estimert sine tap som følge av korrupsjonen til 2 milliarder USD. Den føderale politi- og påtalemyndigheten i Brasil har anslått at de reelle tapene kan være langt høyere.⁶

Etterforskningen i Lava Jato-saken vil fortsette i Brasil ved Den føderale politi- og påtalemyndigheten (*Ministério Público Federal*), ved Riksrevisoren (*Controladoria-Geral da União*) og ved *Federal Accounts Tribunal*.

1 Dette følger av nettsiden til MPF, <http://lavajato.mpf.mp.br/atuacao-na-1a-instancia/resultados/a-lava-jato-em-numeros-1>.

2 O Globo:, <http://especiais.g1.globo.com/politica/2015/lava-jato/condenados-da-lava-jato/>.

3 Epost fra selskapet 22. februar 2017.

4 *Financial Times*, 15. februar 2015, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/96152e80-b3ca-11e4-a6c1-00144feab7de.html>.

5 For eksempel Odebrecht, jf. det amerikanske justisdepartementets hjemmeside: <https://www.justice.gov/opa/pr/odebrecht-and-braskem-plead-guilty-and-agree-pay-least-35-billion-global-penalties-resolve>.

6 *Financial Times*, 2. juli 2015, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/3c937964-20d7-11e5-aa5a-398b2169cf79.html#axzz3kUSYdgpF>.

Petrobras etterforskes også fortsatt for korrupsjon av det amerikanske *Department of Justice og Securities and Exchange Commission*. Selskapet har informert Etikkrådet om at målsettingen er å inngå en forliksavtale med amerikanske justismyndigheter, men det er fortsatt uvisst når dette vil kunne skje.⁷

Som følge av korrupsjonssaken i Brasil har Petrobras blitt stevnet av en rekke aksjeeiere for retten i New York med krav om erstatning for økonomiske tap. I oktober 2016 inngikk Petrobras forliksavtaler i fire separate søksmål.⁸

Ifølge informasjon som er fremkommet i brasilianske og internasjonale media, er Petrobras også involvert i korrupsjonsanklager i flere andre land, herunder i Angola, Nigeria, Benin, Argentina og i USA. Flere av disse sakene er under etterforskning i Brasil og i USA, men det finnes mindre tilgjengelig informasjon om disse sakene enn om Lava Jato-saken.⁹

Som nevnt i tilrådingen iverksatte Petrobras en intern granskning i 2014 med bistand fra to eksterne advokatfirmaer. Denne granskningen er pågående, og det er ifølge selskapet uvisst når den vil være avsluttet.¹⁰ Petrobras har i sin dialog med rådet understreket at det allokeres store ressurser til granskningen, samtidig som selskapet i 2015 og 2016 gjennom interne ressurser har iverksatt granskninger av en rekke andre korrupsjonsanklager som har fremkommet blant annet gjennom den uavhengige varslingskanalen.

En uavhengig komité, kalt *Special Committee*, ble i 2015 opprettet som en rapporteringskanal mellom de eksterne advokatfirmaene som står for den eksterne granskningen, og selskapets styre. Komiteen har fått et vidt og sammensatt mandat til blant annet å sikre at selskapets rolle i korrupsjonsanklagene gjennom dets ledere blir «*investigated comprehensively*» slik at selskapet skal drive sin virksomhet i samsvar med regelverket, etablere en god praksis for selskapsstyring, og styrke den finansielle rapporteringen til børsmyndighetene. Komiteen skal videre sikre at selskapet samarbeider med alle relevante etterforskningsorganer. *Special Committee* har blitt gitt fullt innsyn i enhver straffesak som er pågående eller avsluttet. Komiteen skal sikre at de eksterne granskerne har tilstrekkelig autonomi og ressurser, den skal vurdere periodiske rapporter til styret og justismyndigheter, og vurdere og godkjenne anbefalinger gitt av de eksterne granskerne.¹¹

Endringer i styret og i konsernledelsen

I tillegg til de omfattende utskiftningene som ble gjort i styret i 2014, har Petrobras gjort endringer i styret og i konsernledelsen i 2015 og 2016. I mars 2015 gikk styreleder, som tidligere også var finansminister, ut av styret.¹² Videre gikk både CEO og et styremedlem som hadde sittet i styret siden 2008, ut av styret i juni 2016.¹³ Brasilianske medier rapporterte i mai 2016 om at en domfelt i forbindelse med Lava Jato-saken har forklart til etterforskere at begge styremedlemmer var de sentrale aktørene bak korrupsjonssystemet. De to skal ha lagt planen for den ulovlige finansieringen til det regjerende Arbeiderpartiet og også den ulovlige valgkampstøtten til tidligere president Dilma Rouseff.¹⁴

7 Møte mellom Etikkrådet og Petrobras 10. oktober 2016.

8 Reuters, 21. oktober 2016.

9 Se for eksempel *BBC Brasil em Londres 10 mai 2016*: http://www.bbc.com/portuguese/brasil/2016/05/160505_lavajato_exterior_tg.

10 Møter mellom Etikkrådet og Petrobras 10. oktober 2016 og 4. januar 2017.

11 *Mandate and Charter of the Special Committee for the Internal Investigations of Petrobras*, 24. februar 2015.

12 Bloomberg, 27 March 2015, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2015-03-26/petrobras-names-coutinho-to-replace-mantega-as-chairman>.

13 SEC filing Form 6-K May 30 2016, http://generate.api.edgar-online.com/EFX_dll/EdgarPro.dll?FetchFilingHTML1?SessionID=9GG6ezZedFjt-G9_&ID=11417471.

14 *Folha de S. Paulo* May 8 2016, <http://www1.folha.uol.com.br/poder/2016/05/1769031-mantega-usou-bndes-para-pedir-doacao-diz-odebrecht.shtml>.

Selskapets anti-korrupsjonsarbeid siden 2015

I rådets tilrådning ble det tillagt vesentlig vekt at Petrobras nylig hadde tatt grep og var i ferd med å etablere et antikorrupsjonsprogram. Organiseringen av arbeidet med etterlevelse syntes å gjenspeile internasjonale standarder og bestep praksis, og var i all hovedsak formelt på plass allerede i 2015. Det var etablert en uavhengig avdeling for antikorrupsjon med tilstrekkelig autoritet og ressurser, i tillegg til at styret opprettet en uavhengig stilling som *Chief Governance, Risk and Compliance Officer (CGRCO)*. Vedkommende overser risikoavdelingen, avdeling for selskapsstyring og *complianceavdelingen* og rapporterer til CEO. Som medlem av *Special Committee* rapporterer han til styret. Han har vetorett for alle beslutninger ledelsen fatter, og kan bare sies opp med samtykke fra minst ett av styremedlemmene som er oppnevnt av minoritetseierne.

I 2016 hadde Etikkrådet møter med Petrobras ved CGRCO, representanter fra *Complianceavdelingen*, juridisk avdeling og Investor Relations samt *Asset Manager* for Petrobras Nigeria (Upstream). I januar 2017 hadde Etikkrådet også et møte et medlem av *Special Committee*¹⁵, samt CGRCO og representanter fra *Complianceavdelingen*.

Selskapet har i sin dialog med rådet vist til at antikorrupsjonsarbeidet har fortsatt i 2016. Det er gjort flere endringer i styringsmodellen for eksempel i oppnevningen av styret og i organiseringen av styrearbeidet. Det er fastsatt kvalifikasjonskrav for styremedlemmer, inkludert når det gjelder integritet og etterlevelse. CGRCO utfører nå også grundige integritetsundersøkelser av alle styremedlemmer og ledere før de oppnevnes.¹⁶ Det er også gjort endringer i oppnevningstid og i muligheten for gjenoppnevning for styremedlemmer. Det er videre ikke lenger mulig at én og samme person fungerer både som styreleder og CEO. Petrobras opprettet også flere nye styrekomiteer i 2016 for å sikre bedre selskapsstyring og kontroll. Det er i dag klart at styret har det øverste ansvaret for etterlevelse.

Over 200 personer arbeider i *complianceavdelingen* som har tre underavdelinger, «*Internal Controls*», «*Compliance and Integrity Program*», og «*Internal Investigations*». 45 personer arbeider med internkontroll, 110 med antikorrupsjonsprogrammet og 42 med interne granskninger.

Rådet har mottatt en rekke interne dokumenter, herunder «*Compliance Departement Report*» til styret, retningslinjer og prosedyrer for gjennomføring av antikorrupsjonsarbeidet, og *Compliance-avdelingens Compliance Plan* hvoretter det foreligger en konkret plan for det videre arbeidet med internkontroll og antikorrupsjon også i 2017 og 2018.¹⁷ Etikkrådet har også mottatt en kopi av de første anbefalingene som ble gitt av *Special Committee*, som styret godkjente i 2015, samt en kopi av ytterligere anbefalinger fra *Special Committee*, godkjent av styret i 2016. Ifølge EY, som er oppnevnt av styret til å følge med på gjennomføringen av komiteens anbefalinger, ble omtrent alle de første anbefalingene gjennomført i 2015 og 2016.¹⁸ Selskapet har som mål å gjennomføre de nye anbefalingene så snart som mulig.

Andre forbedringstiltak som ifølge selskapet ble gjort i 2016, er at vurdering av korrupsjonsrisiko nå gjøres av *compliance-avdelingen* i samarbeid med risikoavdelingen, internrevisjonen og andre relevante organer. På grunnlag av selskapets *Corporate Risk Management Policy* som ble godkjent i styret i 2015, utarbeidet *Compliance* en egen intern prosedyre med formål om å definere retningslinjene for håndtering av risiko relatert til bedrageri, korrupsjon og hvitvasking som skal redusere selskapets risikoeksponering og bistå med identifisering, vurdering, håndtering og overvåking av disse risikoene. Arbeidet med kartlegging og kontroll av korrupsjonsrisiko skal ifølge selskapets *Compliance Plan* videreutvikles og gjennomføres i 2017.

15 Dr. Andreas Pohlmann.

16 Møter mellom Etikkrådet og Petrobras, 10. oktober 2016, samt brev fra Petrobras 5. desember 2016 med vedlegg.

17 Brev til Etikkrådet datert 5. desember 2016 med tilhørende vedlegg.

18 Sammendrag av statusrapport 23. november 2016, EY.

I 2016 har man også arbeidet med å utvikle særskilte opplæringsprogrammer for ansatte som arbeider innen høyrisikoområder. Muntlig opplæring har i 2016 blitt gitt til ansatte som arbeider på anskaffelsesområdet. Programmet for klasseromsundervisning skal videreutvikles i 2017. På bakgrunn av tilbakemeldinger fra ansatte skal også det eksisterende nettbaserte opplæringsprogrammet, som ble gjennomført av over 80 prosent av alle ansatte i gruppen i 2016, videreutvikles i 2017. Det skal bli viet mer tid til dilemma-trening og konkrete eksempler.

Hva gjelder *integrity due diligence* av tredjeparter, som også ligger under *compliance-avdelingen*, har selskapet iverksatt helt nye prosedyrer i 2016 som vil bli videreutviklet i 2017.

Selskapet har i sin dialog med rådet videre vist til at det i 2016 ble ansatt en ny *General Ombudsman* som mottar alle varslinger om regelbrudd og rapporterer direkte til styret. Selskapet mener at denne ordningen allerede har gitt positive resultater i form av at saker mottas og loggføres systematisk, at saker blir gransket, og at anonyme varslinger behandles konfidensielt. Ifølge «*Compliance Unit Activities Report*» har dette resultert i at det i perioden januar til september 2016 ble inngitt over 1000 rapporter om korrupsjon og bedrageri. I samme periode ble det ilagt 61 sanksjoner og iverksatt 13 tiltak hvoretter ansatte har blitt sagt opp og kontraktsforhold med leverandører har blitt stanset på grunn av det som fremkom gjennom interne granskninger.

Ifølge selskapets *Compliance Plan 2016* skal *compliance-avdelingen* etablere et system for overvåking av effektiviteten av antikorrupsjonsprogrammet i 2017, et arbeid som allerede ble påbegynt i midten av 2016.

Ifølge representanten fra *Special Committee* som Etikkrådet har snakket med, har Petrobras samarbeidet med relevante etterforskningsorganer. Selskapet har i to år brukt store ressurser på å avdekke korrupsjon og rapportere funn til myndighetene både i Brasil og i USA.¹⁹ Ifølge CGRCO har selskapet selvrapportert flere korrupsjonssaker som har blitt avdekket internt, til myndighetene.²⁰ *Special Committee* er også av den oppfatning at Petrobras har gjort mange gjennomgripende organisatoriske endringer som vil forbedre internkontrollen, og at det er lagt mye arbeid både i 2015 og 2016 for å få på plass og gjennomføre et helt nytt etterlevelsprogram. En del relevante tiltak er allerede gjennomført, mens andre vil ta noe tid å få på plass. Det ble overfor Etikkrådet uttalt at Petrobras «er på rett vei», samtidig som det ble gitt uttrykk for at antikorrupsjonsprogrammet må videreutvikles og gjennomføres i de kommende årene, og at selskapet på sikt må gjøre en vurdering av effektiviteten av programmet.²¹

Det skal imidlertid nevnes at det i dialogen med selskapet i 2016 kom frem at Petrobras ikke gjennomfører sitt antikorrupsjonsprogram med full tyngde i sin utenlandsvirksomhet, for eksempel i virksomheten i Nigeria. Selskapet har fremholdt at virksomheten i Nigeria er ubetydelig, at det samarbeider med BTG Pactual i et *joint venture*, og at BTG også har ansvar for etterlevelse. Videre har Petrobras vist til at det kun investerer i prosjekter der som Total og Chevron har det operative ansvaret for.²²

Rådets vurdering

På grunnlag av den informasjonen som Etikkrådet har fått av Petrobras i 2016 og i 2017, mener rådet at selskapet har godtgjort at antikorrupsjonsarbeidet som det påbegynte i 2015, har fortsatt i 2016, og at det foreligger ytterligere planer med sikte på å etablere og gjennomføre et effektivt antikorrupsjonsprogram. Det vises særlig til den omfattende skriftlige informasjonen som rådet mottok fra Petrobras i desember 2016, samt møtet med representanten fra *Special Committee* i januar 2017. Tilgangen på informasjon

19 Telefonmøte mellom Etikkrådet, Dr. Andreas Pohlmann og Petrobras, 4. januar 2017.

20 Møte mellom Etikkrådet og Petrobras, 10. oktober 2016.

21 Telefonmøte mellom Etikkrådet, Dr. Andreas Pohlmann og Petrobras, 4. januar 2017.

22 Møter mellom Etikkrådet og Petrobras, 10. oktober 2016.

og dokumentasjon på tiltak selskapet har gjennomført, har vært avgjørende for rådets beslutning om ikke å anbefale utelukkelse, men heller videre observasjon.

Rådet mener likevel at det er utfordrende at selskapet fastholder at det kun er et offer for enkelte tidligere ansattes handlinger, og at selskapet som sådan ikke er ansvarlig for det som har skjedd. Sett i lys av at selskapet har fått rettsstilling som fornærmet i straffesakene i Brasil og at det fortsatt pågår sivile rettstviser i USA hvor spørsmålet om selskapets skyld står sentralt, er denne holdningen forståelig. Samtidig viser rådet til anklagene som nylig er fremkommet i brasiliansk presse om at selskapets styreleder frem til 2015 og et styremedlem som gikk av i 2016, kan ha spilt en viktig rolle i korrupsjonssystemet som er rullet opp i Lava Jato-saken. Enn videre legger rådet til grunn at en slik holdning fra ledelsens side vil kunne legge en demper på en kulturendring og en effektiv gjennomføring av det nye antikorrupsjonsprogrammet.

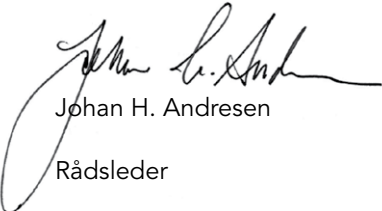
Rådet har merket seg at selskapet i 2016 har gjort endringer i sine vedtekter som bedrer styringsmodellen. Det er likevel fortsatt slik at bare én av selskapets ni styremedlemmer er valgt av minoritetsaksjonærene. Det er derfor nærliggende å anta at selskapets mulighet til å forhindre på nytt å bli involvert i korrupsjonshandlinger vil avhenge av tiltakene for å bekjempe den politiske korrupsjonen i landet.

Rådet mener likevel ikke at Petrobras bør utelukkes fra fondet. Dette er begrunnet i flere forhold. Et sentralt moment er at det fortsatt allokeres store ressurser til å avdekke korrupsjon både ved bruk av eksterne advokatfirmaer og interne ressurser. Det synes videre som om selskapet samarbeider med justismyndighetene i Brasil og i USA, og at korrupsjonssaker som avdekkes internt, rapporteres til myndighetene. Rådet legger også vekt på styrets oppnevning av og mandat til *Special Committee* og *CGRCO*. Komiteen synes å ha vært en viktig forutsetning for en effektiv gjennomføring av interne granskninger, og for strukturelle endringer i internkontrollsystemet og et fornyet antikorrupsjonsprogram. Komiteen har også kommet med anbefalinger om ytterligere forbedringer av internkontrollen, hvilket rådet legger til grunn at vil bli fulgt opp i 2017.

Flere av selskapets tidligere ansatte og en rekke leverandører etterforskes imidlertid fremdeles for korrupsjon, og flere nye tilknyttede etterforskninger har blitt åpnet etter at Etikkrådet avga sin tilråding i 2015. Det avgjørende for rådet fremover vil være hvordan selskapet responderer på disse sakene, og at selskapet fortsetter å utvikle sitt antikorrupsjonsprogram effektivt i 2017. Rådet vil også legge vekt på hvorvidt ledelsen tydelig formidler en nulltoleranse for korrupsjon i selskapet og lager egnede incentiver for å oppnå dette. I denne som i andre tilsvarende saker legger rådet til grunn at det er Petrobras som fremover må godtgjøre at det arbeides tilstrekkelig effektivt med å forebygge, oppdage og reagere på korrupsjon i virksomheten.

Etikkrådet vil fortsette observasjonen av Petrobras' antikorrupsjonsarbeid gjennom dialog med selskapet. Etikkrådet vil også følge med på om det gjennom andre kilder skulle fremkomme informasjon om nye grove tilfeller av korrupsjon i selskapet og hvordan selskapet respondere på disse.

Med vennlig hilsen,

Johan H. Andresen
Rådsleder

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland

Fastsatt av Finansdepartementet 18. desember 2014 med hjemmel i kgl.res. 19. november 2004 nr. 4997 og lov 21. desember 2005 nr. 123 om Statens pensjonsfond § 2 annet ledd og § 7. Endret ved vedtak 21. des 2015, 1. feb 2016, 31. januar 2017 og 10. februar 2017.

§ 1. Virkeområde

(1) Disse retningslinjene gjelder for Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (Etikkrådet) og Norges Banks (banken) arbeid med observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands (fondet) portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3.

(2) Retningslinjene omfatter investeringene i fondets aksje- og obligasjonsportefølje.

(3) Etikkrådet gir råd til banken om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd.

(4) Banken treffer beslutninger om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 2 annet til fjerde ledd.

§ 2. Kriterier for produktbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

(1) Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:

a) produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper

b) produserer tobakk

c) selger våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av Statens pensjonsfond utland § 3-1 andre ledd bokstav c.

(2) Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30

prosent eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 prosent eller mer av sin virksomhet på termisk kull.

(3) I vurderingen etter annet ledd skal det i tillegg til selskapets nåværende inntekts- eller virksomhetsandel fra termisk kull legges vekt på framoverskuende vurderinger, herunder eventuelle planer som vil redusere inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til termisk kull og/eller øke inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til fornybare energikilder.

(4) Råd og beslutninger om utelukkelse av selskaper basert på annet og tredje ledd skal ikke omfatte et selskaps grønne obligasjoner der disse er anerkjent gjennom inkludering på angitte indekser for slike obligasjoner eller verifisert av anerkjent tredjepart.

§ 3. Kriterier for atferdsbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

a) grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid

b) alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner

c) alvorlig miljøskade

d) handlinger eller unnlater som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser

e) grov korrupsjon

f) andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

§ 4. Etikkrådet

(1) Etikkrådet består av fem medlemmer som oppnevnes av departementet etter innstilling fra banken. Departementet utpeker også leder og nestleder etter innstilling fra banken. Bankens innstilling skal være oversendt departementet to måneder før utløpet av oppnevningsperioden.

(2) Sammensetningen av medlemmene må sikre at Etikkrådet vil besitte den kompetansen som er

nødvendig for at det skal kunne utføre sitt oppdrag, definert gjennom disse retningslinjene.

(3) Oppnevningen av medlemmene gjelder for fire år. Ved første gangs oppnevning kan departementet fastsette overgangsbestemmelser.

(4) Rådsmedlemmenes godtgjørelse samt rådets budsjett fastsettes av departementet.

(5) Etikkrådet har et eget sekretariat, som er administrativt underlagt departementet. Etikkrådet skal påse at sekretariatet har hensiktsmessige prosesser og rutiner.

(6) Etikkrådet skal årlig utarbeide en virksomhetsplan som skal forelegges departementet. Virksomhetsplanen skal gjøre rede for Etikkrådets prioriteringer i sitt arbeid, jf. § 5.

(7) Etikkrådet skal avgi årlig rapport om sin virksomhet til departementet. Rapporten skal avgis senest tre måneder etter årets utløp.

(8) Etikkrådet skal regelmessig evaluere sitt arbeid.

§ 5. Etikkrådets arbeid med råd om observasjon og utelukkelse

(1) Etikkrådet skal løpende overvåke fondets portefølje, jf. § 1 andre ledd, med sikte på å avdekke om selskaper medvirker til eller selv er ansvarlig for produksjon eller atferd som nevnt i § 2 og § 3.

(2) Etikkrådet tar opp saker på eget initiativ eller etter anmodning fra banken. Etikkrådet skal utarbeide og offentliggjøre prinsipper for hvilke selskaper som velges ut for nærmere undersøkelse. Banken kan utarbeide nærmere forventninger til disse prinsippene.

(3) Etikkrådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er godt opplyst før råd om observasjon, utelukkelse eller oppheving av slike beslutninger gis.

(4) Et selskap som vurderes for observasjon eller utelukkelse, skal gis mulighet til å framlegge informasjon og synspunkter for Etikkrådet tidlig i prosessen. Det må i denne sammenheng klargjøres overfor selskapet hvilke forhold som kan danne grunnlag for observasjon eller utelukkelse. Vurderer Etikkrådet å gi råd om observasjon eller utelukkelse,

skal utkast til råd forelegges selskapet for uttalelse, jf. § 7.

(5) Etikkrådet skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede. Etikkrådet kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale banken at observasjon eller utelukkelse oppheves.

(6) Etikkrådet skal begrunne sine råd til banken, jf. § 2 og § 3. Banken kan utarbeide nærmere forventninger til utformingen av slike råd.

(7) Rutiner for Etikkrådets behandling av saker som gjelder spørsmål om en beslutning om observasjon og utelukkelse skal oppheves, skal være offentlig tilgjengelig. Selskap som er utelukket skal informeres særskilt om rutine.

§ 6. Norges Bank

(1) Banken treffer etter råd fra Etikkrådet beslutninger om observasjon og utelukkelse etter kriteriene i § 2 og § 3 og om oppheving av slike beslutninger. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse i henhold til § 2 annet til fjerde ledd og om oppheving av slike beslutninger.

(2) I vurderingen av om et selskap skal utelukkes etter § 3, kan banken bl.a. legge vekt på sannsynligheten for framtidige normbrudd, normbruddets alvor og omfang, samt forbindelsen mellom normbruddet og selskapet fondet er investert i. Banken kan videre vurdere bredden i selskapets virksomhet og styring, herunder om selskapet gjør det som med rimelighet kan forventes for å redusere risikoen for framtidige normbrudd innenfor en rimelig tidshorisont. Relevante momenter i disse vurderingene kan være selskapets retningslinjer for og arbeid med ivaretagelse av god selskapsstyring, miljø og samfunnsmessige forhold og om selskapet bidrar i positiv retning overfor dem som rammes eller tidligere har blitt rammet av selskapets atferd.

(3) Før observasjon og utelukkelse etter § 6 første ledd besluttes, skal banken vurdere om andre virkemidler, herunder eierskapsutøvelse, kan være bedre egnet til å redusere risikoen for fortsatt normbrudd eller av andre årsaker kan være mer hensiktsmessige. Banken skal se de ulike virkemidlene den har til rådighet i sammenheng og benytte dem på en helhetlig måte.

(4) Observasjon kan besluttes der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig.

(5) Banken skal sørge for at saken er tilstrekkelig opplyst før beslutning om observasjon og utelukkelse, eller oppheving av slike beslutninger treffes.

(6) Banken skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede.

§ 7. Informasjonsutveksling og koordinering mellom banken og Etikkrådet

(1) For å bidra til en mest mulig sammenhengende kjede av virkemidler i arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet, skal det jevnlig avholdes møter mellom banken og Etikkrådet for å utveksle informasjon og koordinere arbeidet.

(2) Kommunikasjonen med selskapene skal være koordinert og med mål om å oppfattes som entydig. Banken utøver fondets eierrettigheter. Banken skal søke å integrere Etikkrådets kommunikasjon med selskapene i den øvrige selskapsoppfølgingen. Banken skal gis innsyn i Etikkrådets kommunikasjon med selskapene og kan delta i møter Etikkrådet har med selskapene.

(3) Etikkrådet kan be banken om opplysninger om forhold vedrørende enkeltelskaper, herunder hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Banken kan be Etikkrådet om å stille sine vurderinger av enkeltelskaper til disposisjon.

(4) Banken og Etikkrådet skal ha nærmere rutiner for informasjonsutveksling og koordinering for å tydeliggjøre ansvarslinjer og å bidra til god kommunikasjon og integrering av arbeidet mellom banken og Etikkrådet.

§ 8. Offentliggjøring

(1) Banken skal offentliggjøre sine beslutninger etter disse retningslinjene. Offentliggjøringen skal skje i samsvar med mandatet for forvaltningen av SPU § 6-2 fjerde ledd. Når banken offentliggjør sine beslutninger, skal Etikkrådet offentliggjøre sine råd. Når banken på eget initiativ treffer beslutninger i henhold til § 6 første ledd annet punktum skal offentliggjøringen omfatte beslutningsgrunnlaget.

(2) Banken skal føre en offentlig liste over selskaper som er utelukket fra fondet eller satt til observasjon etter disse retningslinjene.

§ 9. Møter med Finansdepartementet

(1) Det skal avholdes møter mellom departementet, banken og Etikkrådet minst én gang i året. Informasjonen som utveksles på møtene skal inngå som del av grunnlaget for rapporteringen om arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet i den årlige meldingen til Stortinget om forvaltningen av Statens pensjonsfond.

(2) Det skal avholdes møter mellom departementet og Etikkrådet minst én gang i året. På møtene skal følgende behandles:

a) virksomheten det siste året

b) andre saker departementet og Etikkrådet har meldt opp for behandling.

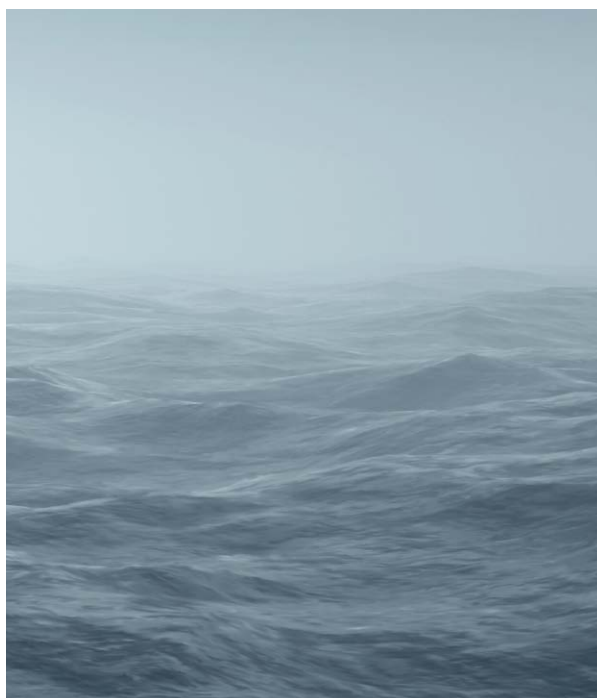
§ 10. Adgang til å gjøre endringer

Departementet kan gi tillegg til eller gjøre endringer i disse retningslinjene.

§ 11. Ikrafttredelse

§ 4 første til tredje ledd trer i kraft straks. Øvrige bestemmelser i retningslinjene trer i kraft 1. januar 2015. Fra samme tidspunkt oppheves retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers fastsatt 1. mars 2010.1

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland
Postboks 8008 Dep, 0030 Oslo Norge

etikkradet.no